

დიმიტრი ყიფიანის

ცხოვრება

ჟურნალ „მოამბიდან“ გადმობეჭდილი

ტფილისი

სტამბა წიგ. გამ. ქართ. ამხანაგობისა x ТИП. ГРУЗ. ИЗД. Т-ВА. Л... МЕЛ. №13

1894

დიმიტრი ყიფიანის ცხოვრება

I

ქვემო ქართლში, გორის მახლობლად, სოფ. არბოსა და ტყვიავის გვერდით, მდებარეობს პატარა სოფელი მერეთი, სადაც მოსახლეობს ფურცელაძეების გვარეულობა. ამ ოთხმოცი წლის წინად ერთს ფურცელაძის ოჯახში იყო ერთი ჩასიძებული სააბაშიოდან გადმოსული აზნაურიშვილი, ქოჩო ყიფიანი. ცოლად ჰყავდა ბარბარე ფურცელაძის ქალი. ქოჩოს და ბარბარეს ჰყავდათ სამი ვაჟი და ორი ქალი. 14 აპრილს 1814 წელს დაეზადათ უმცროსი შვილი, დიმიტრი ყიფიანი¹⁾.

უფროსი ოთხ ძმათა შორის, ქაიხოსრო ოცი წლით უფროსი იყო დიმიტრიზედ, მაგრამ დიდი მეგობრები და ნამდვილი ძმები იყვნენ ყოველთვის, ერთმანეთის მხარის მიმცემნი, ოჯახში განუყრელნი, ერთმანეთის ხათრის დამჭერნი და ხათრის შემნახველნი და ერთმანეთის პატივის-მცემელნი. გარდაიცვალა ქაიხოსრო სოფ. ქვიშხეთში, 1867 წელს, როდესაც თითქმის 80 წლისა იყო.

მეორე ძმა დიმიტრისა, გიორგი, რომელსაც ჰყავდა ერთი ვაჟი – ანტონ (გარუსებული და რუსეთში დარჩენილი) და ერ-

თი ქალი, სიკვდილამდინ ცხოვრებდა დიმიტრისთან სოფ.

¹⁾ მამი-ჩემის მოსვენების და დასაფლავების დროს ერთი პატარა წიგნი დაიბეჭდა ტფილისში: „ცხოვრება დიმ. ყიფიანისა“, სხვათა შორის ამ პატარა წიგნში ეწერა, რომ დიმ. ყიფიანი დაიბადა სოფ. ქვიშხეთშიო. ეს შეცდომაა. დიმ. ყიფიანი დაიბადა სოფ. მერეთში, ფურცელადის ოჯახში.
ნ. ყ.

2

ქვიშხეთში. გარდაიცვალა მგონია 1872 წელს აგრედვე ოთხ-მოციოდე წლისა. ქაიხოსროს მომდევნო იყო.

მესამე – იოსებ, გარდაიცვალა ყმაწვილი კაცი, ოც და ათი წლისა იქნებოდა, და დასტოვა ორი შვილი: ვასალ და იოსებ.

მეოთხე ძმა და უმცროსი შვილი ბარბარე და ქოჩო ყიფიანებისა, დიმიტრი, იოსების მომდევნო, მოგვაკლდა 1887 წ. 26 ოქტომბერს, ქ. სტავროპოლში, როდესაც იყო 73 წლისა.

დები დიმიტრისა – ერთი ჰყავდა მუსხელაშვილს, მეორე კვალიაშვილსა.

მამა მოუკვდა ადრე, როდესაც დიმიტრი იყო ორი ან სამი წლისა. ქაიხოსრო და გიორგი მამინ კაი ვაჟიკაცები იყვნენ და კარგად ახსოვდათ მამა. როგორც იმათგან გამიგონია, ქოჩო ყიფიანი იყო კარგი აზნაურიშვილი, წყნარი და მშვიდობიანი ხასიათისა, უსიამოვნებას, ჩხუბს და დავიდარაზას ყოველთვის ერიდებოდა და ამიტომ დაანება თავი სააბაშიოს, სადაც აბაშიძეებისაგან შევიწროებული იყო, და ჩაესიდა მშვიდობიანს ფურცელადის ოჯახში, მშვიდობიანსა და წყნარს მერეთში.

დედა დიმიტრისა გარდაიცვალა, როდესაც დიმიტრი შვიდი ან რვა წლისა იქნებოდა.

მამა-ჩემს კარგად ახსოვდა დედა, ბარბარე ფურცელადის ქალი: წყნარი, მშვიდობიანი, დამჯდარი ხასიათის პატრონი, ჭკვიანი, კარგი სიტყვა-პასუხის მიმცემი და ყოველგან დიდად პატივცემული. მამა-ჩემს ახსოვდა, რომ ორი ძმა გიორგი და იოსებ ვერ იყვნენ კარგად ერთმანეთთან, ხშირად დაობდნენ და ეჩხუბებოდნენ ერთმანეთსა და თითქო სძულდათ ერთმანეთი. გარედ რომ იყვნენ, წამდაუწუმ უყვიროდნენ ერთმანეთსა, მაგრამ რაკი ფეხს გადაადგამდნენ კარსა და შევიდოდნენ სახლში, დედას თვალ-წინ ისე წყნარად და ისე ძმურად ეპყრობოდნენ ერთმანეთსა, დედის ხათრით და პატივის-ცემით ისე ცდილობდნენ არ ეწყენინებინათ დედისათვას, რომ დედამ არც კი იცოდა, რომ რაიმე უთანხმოება სუფევდა იმის ორ შვილ შორის.

3

კარგი გაწყობილნი ვერ იყვნენ ერთმანეთთან გიორგი და იოსებ იმიტომ, რომ გიორგი იყო მძიმე ხასიათის პატრონი და იოსებ კი მეტად ცოცხალი და ჩქარი ხასიათისა.

დედას უყვარდა ყველა შვილები, მაგრამ უფრო გულმხურვალედ უყვარდა პატარა დიმიტრი და როდესაც ეალერსებოდა და ჰკოცნიდა პატარა ბავშვსა, ალერსსა და კოცნას

ხშირად ზედ დაატანდა ხოლმე: შენ გენაცვალოს ბარბარე ფურცელადის ქალიო!

თუ გიორგისა და იოსებს შორის უთანხმოება იყო, ქაი-ხოსროსა და დიმიტრის შორის ნამდვილი ძმური სიყვარული სუფევდა ყოველთვის.

ქაიხოსრომ გაუწია თავის პატარა ძმას, ობლად დარჩენილს შვიდი წლის დიმიტრის, მამობაცა და დედობაც და უკანასკნელ დღემდინ მათ შორის ერთგული ძმობა და ნამდვილი მეგობრობა არ დარღვეულა.

ყმაწვილობაშივე შეეტყო პატარა დიმიტრის დიდი ნიჭიერება: წერა-კითხვა ქართული, ლოცვები, ანგარიში, ვეფხვის ტყაოსანი და საღმრთო წერილიც კი პატარა დიმიტრიმ ისწავლა დედის კალთაში, თვითონ, თავის-თავად.

ქაიხოსრო, როდესაც მამა მოუკვდა, მსახურებდა დ. სურამში დამოქნის ნაწილში და დროს რომ ჩაიგდებდა ხოლმე, მივიდოდა ხშირად მერეთში დედისა და პატარა ძმის სანახავად. როდესაც დედა მოუკვდა და დამარხა, პატარა დიმიტრის მოჰკიდა ხელი და თან წაიყვანა სურამში.

ერთხელ სურამში მოუხდა ქალაქიდან მოსვლა სამსახურის საქმის გამო ერთს ჩინოვნიკს, რუსს, გვარად ფედოროვს. ჩამოხდა ქაიხოსროსთან. პატარა დიმიტრის ქაიხოსროს მეტი პატრონი არა ჰყავდა და ქაიხოსროც სამსახურში იყო გაართული, დრო ბევრი არა ჰქონდა პატარა ძმისათვის, ასე რომ ბავშვი ხშირად მარტოდ-მარტო რჩებოდა. ფედოროვი დარჩა ქაიხოსროსთან ერთი კვირა. ქართული ლაპარაკი იცოდა ცოტათი და ხშირად, როცა თავისუფალი დრო ჰქონდა, ელაპარაკებოდა ბავშვსა და ეხუმრებოდა. დიმიტრის ნიჭიერება შე-

4

ატყო და ერთხელ, როდესაც ის გულ-დასმით კითხულობდა ერთს რაღაცა ქართულს საღმრთო-წერილის წიგნსა, აიღო ერთი რუსული წიგნი, რომელიც თანა ჰქონდა, და მისცა ხელში: აბა წაიკითხეო. დიმიტრის არამც თუ რუსული წიგნი და წერილი, რუსული სიტყვაც კი არ გაეგონა თავის დღეში მანამდისინა. მოახსენა ჩინოვნიკს გულ-ამოოხვრით: არ ვიცი რუსული კითხვაო. ჩინოვნიკმა ხუმრობით უჩვენა – ესა და ეს ამა და ამ ასოს ნიშნავსო, ესა და ესა – ამა და ამასო, და რა გაუკვირდა, რომ რასაც ერთხელ ეტყოდა, განმეორება აღარ იყო საჭირო, ერთხელ თქმული და ნაჩვენები პატარა დიმიტრის ეყოფოდა. ბავშვი აღარ მოშორდა ფედოროვსა: ეს ასო რას ნიშნავსო, ეს რასაო, ეს როგორ წაიკითხება, და ამნაირად მთელი კვირა, თავისუფალ დროს რომ დაინახავდა, მიადგებოდა ხოლმე ჩინოვნიკს: კიდევ ესა და ეს ამიხსენი, კიდევ ესაო, ასე რომ ხანდახან ჩინოვნიკი უჯავრდებოდა კიდევაც: თავი დამანებეო! უკანასკნელ დღეს, წარმოიდგინეთ ფედოროვის განცვიფრება, როდესაც პატარა დიმიტრი გვერდით მოუჯდა და დაუწყო – „კარგად თუ ავად, ამისი რა მოგახსენოო“, – ამბობდა ქაიხოსრო, რომლისგანაც მაქვს გაგონილი ეს ამბავი, – დაუწყო რუსული წიგნის კითხვა, ფედოროვიცა და ქაიხოსროც გაშტერდნენ...

– ეს პატარა ბავშვი იმისთანა ნიჭიერია, რომ უეჭველად უნდა მოიყვანო ტფილისში და მიაბარო სასწავლებელშიო, – უთხრა ქაიხოსროსა.

ქაიხოსრო აღტაცებული შეიქნა და, თუმცა არც ჯამაგირი ჰქონდა იმოდენა, არც შეძლება, რომ ადვილად გამგზავრებულიყო ტფილისისაკენ, – ერთ თვეს უკან შეჯდა ცხენზე-ზედა, შემოისვა თავისი პატარა ძმა დიმიტრი და გასწია ქალაქისაკენ.

– ჩემო სინათლე დიმიტრი, ვინძლო კაცი გამოხვიდე, ვინძლო გაუხარო გული შენს ქაიხოსროსა!..

ბევრი დავიდარაბა გასწია, სანამ მოახერხა და მიაბარა ძმა სასულიერო სემინარიაში. დაბრუნდა სურამში.

5

სურამიდან თვალ-ყურს ადევნებდა პატარა ძმასა, რომელიც სწავლობდა მშვენივრად: სუყველა საგნებში პირველი იყო.

ერთ წელიწადს უკან შეიტყო ქაიხოსრომ, რომ გაიხსნა ტფილისში „კეთილშობილთა სასწავლებელი (Благородное Училище), დაჰკრა ფეხი, მოვიდა ქალაქში და, თუმცა ძალიან ძნელი მოსახერხებელი იყო, მოახერხა და გადაიყვანა დიმიტრი ახლად-გახსნილ სასწავლებელში.

II

„კეთილ-შობილთა სასწავლებელში“ დაჰყო დიმიტრიმ, თუ არა ვცდები, შვიდი ან რვა წელიწადი, ყოველისფრითა, – სწავლით, გულის-ყურით, ყოფა-ქცევითა ყოველთვის პირველი იყო. უყვარდა გულით სწავლა და მასწავლებელთა შორის მეტადრე ორი: მანასეინი და ნ. ტ. დემენტიევი. სწავლა რომ გაათავა, დემენტიევის რჩევით სასწავლებლის მმართველობამ დანიშნა მასწავლებლად. იქნებოდა მაშინ 17 წლისა.

როდესაც სასწავლებელში შაგირდად იყო, კვირაობით ფედოროვთან დადიოდა. ფედოროვს ჰყავდა ცოლად ქართველი ქალი, მარია ივანოვნა, გვარად, მგონია, ჩაგნადის ქალი. სწავლა რომ დაასრულა დიმიტრი ყიფიანმა, ფედოროვი აღარ იყო, ფედოროვის ქვრივი დედად აიჩინა და ეკლესიაში დაიფიცეს სახარებაზედ და ცხოველ-მყოფელ ჯვარზედ დედა-შვილობა, როგორც იყო ჩვენში უწინ ჩვეულება. დადგა ფედოროვის სახლში. ასწავლიდა იმავე „კეთილ-შობილთა“ სასწავლებელში არითმეტიკას და გეოგრაფიას. ორიოდვე წელიწადი ამნაირად გავიდა.

1832 წელს, რაც კი უკეთესი ყმაწვილ-კაცები იყვნენ ტფილისში ქართველნი (გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი და ელიზბარ ერისთავნი, იოსებ მამაცაშვილი, ზაქარია ავთანდილაშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი და მრავალნი სხვანი), ერთ დღეს დაიჭირეს და ჩასვეს ციხეში.

6

შეთქმულობას აბრალეზდნენ მთავრობის წინააღმდეგ, რომელიც უფრო დამნაშავედ იცნეს, მეტეხის ციხეში ცალ-ცალკე დაამწყვდიეს. ამათ შორის – დიმიტრი ყიფიანიც ²⁾. სანამ გამოძიება გათავდა, გავიდა თითქმის ერთი წელიწადი. როცა მეტეხის ციხეში დაამწყვდიეს, მოითხოვა ფრანგული წიგნები და შეუდგა გულმხურვალედ ფრანგული ენის სწავლასა. მანამ მეტეხის ციხეში იჯდა, ისწავლა ფრანგული საფუძვლიანად, ასე რომ თავისუფლად კითხულობდა ფრანგულ წიგნებსა.

სუყველა, ვინც დაჭერილი იყო, ადგილობრივ მთავრობას უნდოდა სამართალში მიეცა, მაგრამ იმპერატორმა ნიკოლოზმა აპატივა და ინება, რომ რუსეთის სხვა-და-სხვა ქალაქებში ყოფილიყვნენ გაგზავნილნი საცხოვრებლად ცალ-ცალკე, დანაშაულობის დაგვარად. გრიგოლ ორბელიანი წაიყვანეს ნოვგოროდში, იოსებ მამაცაშვილი ვიატკაში (სადაც მაშინ ჰერცენი იყო დამწყვდეული) და დიმიტრი ყიფიანი, როგორც ერთი უაღრესთაგანი დამნაშავე, უფრო შორს, ქ. ვოლოგდაში. მხოლოდ ერთი იყო დიმიტრი ყიფიანზედ კიდევ უფრო შორს წაყვანილი, ელიზბარ ერისთავი, არხანგელსკში (მერმე თ. ელიზბარ ერისთავი გორის მაზრის უფროსი იყო).

ვოლოგდაში დიმიტრი ყიფიანს ნება მისცეს სამსახურში შესვლისა და გაამწესეს მწერლად ვოლოგდის გუბერნატორის კანცელარიაში. 19 წლისა იყო. ნახევარ წელიწადს უკან, რაკი ნახეს, რა ნიჭიერი, ბეჯითი და შრომის მოყვარე იყო და რა კარგად ასრულდება ყოველისფერს საქმეს, რასაც ანდობდნენ, მისცეს უკეთესი ადგილი. მეორე წელიწადს უკან შეიქნა უფროსი კანცელარიისა, „პრავიტელი“. ხშირად ანდობდნენ მნელსა და მძიმე საქმეებს საწერად.

ერთხელ გუბერნატორი ისეთი კმაყოფილი დარჩა ერთი იმისგან მინდობილი საქმის შესრულებითა, რომ დაუძახა და უთხრა:

---

²⁾ ეს საქმე დაწვრილებით არის ნაამბობი არხეოლოგიური კომისიის შრომებში (в Трудях археологич. комисси), მგონია მეთათე ტომში, რომელიც ბ. ბერჟემ გამოსცა.

– ძვირფასო დიმიტრი ივანიჩ ³⁾, იმ ზომამდინ კმაყოფილი ვარ, რომ არ ვიცი, რითი დაგიმტკიცო ჩემი მადლობა! რომ დაგპირდე წინ-წაწევას, უკეთესს ადგილს, უფროსს ჯამაგირს, ჩინს ან ჯვარსა, შენის ნიჭითა, ჭკუით და შრომით, შენის მეცადინეობით უჩემოდაც იშოვნო. მითხარი – რა გიყო იმისთანა, რომ ძალიან გესიამოვნებოდეს და რასაც უჩემოდ ვერ იშოვნო ⁴⁾?

– თუ ჩემი სიკეთე გინდა, თუ გინდა მართლა გამაბედნიერო, მიშუამდგომლე მთავრობასთან – ნება მომცეს სამშობლოში დაბრუნებისა.

– როგორ თუ სამშობლოში! როგორ თუ გაგიშვა აქედან! მერმე უშენოდ ჩვენ რას ვიზამთ, ვინ გაგვიწევს შენს მაგიერობასა!

– თუ გსურთ ჩემი ბედნიერება, საქართველოში დაბრუნების

ნება მიშოვნეთ, სხვა არა გამხდის-რა ბედნიერად.

მეტი გზა არ იყო, უნდა აესრულებინა გუბერნატორს დიმიტრი ყიფიანის თხოვნა. პეტერბურგში მოუხდა თუ არა მისვლა, აულო დიმიტრი ყიფიანს საქართველოში დაბრუნების ნება.

ვოლოგდაში სუყველას სულით და გულით უყვარდა ჭკუიანი, ნიჭიერი, მხნე და ბეჯითი კაცი. მშვენიერი სახის, მშვენიერი მოუბარი, განათლებული და ნასწავლი იმ ზომამდინ,

---

³⁾ როდესაც ქაიხოსრომ „კეთილ-შობილთა სასწავლებელში“ მიაბარა, ჰკითხეს სახელი ზავშვისა, მამის სახელი და გვარი; უთხრა: დიმიტრი, მამის სახელი – ქოჩო, გვარი – ყიფიანიო. იკითხეს ქოჩო რას ნიშნავსო და რუსულად როგორ დავწეროთო. ქაიხოსრომ უთხრა: როგორც გინდათ ისე დასწერეთო, ოღონ მიიღეთ ეს ჩემი ძმაო. დასწერეს ამნაირად: Димитрій Ивановичъ сынъ Кипьяновъ. როდესაც სასწავლებელი გაათავა ყმაწვილმა, ითხოვა – მამის სახელი და გვარი დაეწერათ იმის ქალადღებში რიგიანადა. ჩასწერეს ამნაირად: Димитрій Ивановичъ Кипиани. ნ. ყ.

⁴⁾ ამ გუბერნატორს ჰყავდა გასათხოვარი ქალი, რომელსაც დიმიტრი ყიფიანი ძალიან მოსწონდა და გუბერნატორი მოელოდა, რომ დიმიტრი ყიფიანი იმ ქალის ხელსა სთხოვდა, და გულითაც სურდა მიეცა.

ნ. ყ.

8

რომ ვოლოგდის საზოგადოებაში პირველი იყო ყმაწვილ-კაცთა შორის, დიმიტრი ყიფიანი სუყველგან იყო მიღებული ვოლოგდაში, როგორც ძვირფასი და სანატრელი სტუმარი. მანდილოსნებმა დაარქვეს – მომჯადოებელი ქართველი (очаровательный грузинъ).

რა სახელი დასტოვა ვოლოგდაში, აქედან დაინახავთ:

ოც და სამსა თუ ოც და ხუთს წელიწადს უკან ერთს ვოლოგდელ ყმაწვილ-კაცს, რუსეთიდან ტფილისში სამსახურად დანიშნულს და ტფილისისაკენ მომავალს, დედ-მამამ დააბარა: საქართველოში უნდა იყოს სადმე დიმიტრი ყიფიანიო, ეცადე მოსძებნო, გაიცანი და დაუახლოვდი, იმასთან დაახლოვება დიდს სიკეთეს შეგძენს, იმისთანა, ჭკუისა და ხასიათის პატრონაიო...

იმ ვოლოგდელ ყმაწვილ-კაცს დიმიტრი ყიფიანი საძებნელი არ გაუხდა ტფილისში, რადგანაც იმ დროს, როდესაც ის ყმაწვილი კაცი, შტაბის აფიცერი, მოვიდა ტფილისში, დიმიტრი ყიფიანი იყო ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლი, ანუ მარშალი. ის ყმაწვილი-კაცი იყო ა. მ. სმეკალოვი, შემდგომ ქუთაისის გუბერნატორი. ვიდრე ბ. სმეკალოვი ტფილისში ცხოვრებდა, ესე იგი, ორი თუ სამი წლის განმავლობაში, მახსოვს, თითქმის ყოველ ცისმარე დღეს დაიარებოდა მამაჩემთან და ორ-ოლსა და სამ-სამ საათს ატარებდა იმასთან მუსაიფში.

გავიდა კიდეც ოც და ხუთი წელიწადი და ერთხელ მე, იმ ამბის მთხრობელს, ბ. სმეკალოვმა, მაშინ ქუთაისის გუბერნატორმა, მითხრა:

– ბევრი დავალებული ვარ მამი-შენისაგანაო (многимъ я обязанъ вашему отцу), ბევრი შემეძინა იმასთან მუსაიფითაო (много я вынесъ изъ бесѣдъ съ нимъ).

ვოლოგდიდან საქართველოში დაბრუნების ნება მიიღო დიმიტრი ყიფიანმა იმ პირობით, რომ სადაც უნდოდა შეეძლო ეცხოვრნა, ტფილისს გარდა. იმ დროს „იმერეთისა და გურიის გუბერნატორად“ იყო გენერალი ესპეხო (ჩამომავლობით ისპანიელი).

9

დიმიტრი ყიფიანს ჰქონდა ვოლოგდის გუბერნატორისაგან წერილი ესპეხოსთან, რომელშიაც აღტაცებით აქებდა დიმიტრი ყიფიანს და იმის ჰკუას, გონებას და შრომის მოყვარეობას. ესპეხომ გაამწესა დიმიტრი თავის კანცელარიაში ჩინოვნიკად და დაუნიშნა თანამემწედ თ. მიხეილ ერისთავი, ლევან ქორქაშვილი, სპირიდონ მაჭავარიანი და თ. ბეჟან ჩხეიძე.

III

ქუთაისიდან სამი თუ ოთხი წლის შემდეგ გადავიდა სამსახურად ტფილისში.

ამ დროს ტფილისში იყო პოლიც-მეისტრად პოლკოვნიკი ბაბანა ჭილაშვილი ანუ ბორის გავრილოვიჩ ჭილაევი. დიმიტრი ყიფიანმა გაიცნო იგი და აგრედვე იმისი ძმა, დუშეთის მებატონე, გენერალი გიორგი ჭილაშვილი ანუ იაგორ გავრილოვიჩ ჭილაევი, რომელიც ხშირად მიდიოდა დუშეთიდან ტფილისში. ორივე იყვნენ განათლებულნი და ნასწავლნი. გიორგი ჭილაშვილს ჰყავდა ის-იყო პეტერბურგიდან ახლად-მოყვანილი ორი ქალი: ელისაბედ (ანუ ლიზა) და ნინო.

ჭილაშვილებთან დაიარებოდა ხშირად ერთი განათლებული და ნასწავლი ყმაწვილი რუსი, ტფილისის გუბერნატორის ჩინოვნიკი, ივან ივანიჩ ნაზოროვი.

დიმიტრი ყიფიანი გულით შეუყვარდა ორივე ჭილაშვილთ და ნაზოროვს, როდესაც ყიფიანს არა ხედავდნენ, მარტო იმის ქებაში იყვნენ. ნაზოროვი და ყიფიანი შეიქნენ დიდი მეგობრები ⁵⁾. ხშირად ერთად მიდიოდნენ დუშეთში, სადაც მშვენიერს დუშეთის კოშკში ცხოვრებდნენ ორი ყმაწვილი ქალი, ლიზა და ნინო, პეტერბურგის ეკატერინეს ინსტიტუტში ახლად კურს-დასრულებულნი, ორივე ლამაზნი, განათლებულნი, ნასწავლნი, ფორტეპიანოს დამკვრელნი, ფრანგულად მშვენიერად მოლაპარაკენი, ამასთანავე ცოცხალნი, მხიარულნი. ნა-

---

⁵⁾ ივ. ივ. ნაზოროვი მერე იყო ერევნის გუბერნატორად.

10

ზოროვს შეუყვარდა უფროსი ქალი ლიზა, დიმიტრი ყიფიანს – უმცროსი, ნინო.

1845 წელსა, 22 იანვარს მოხდა ჯვარის წერა ორივე ქალისა ერთ დღეს და ერთ დროს, ერთად, ერთ ეკლესიაში.

ნინო, ანუ რუსულად ნინა იაგოროვნა მას აქედ ორმოც და ორი წლის განმავლობაში იყო ნამდვილი მეგობარი და ამხანაგი დიმიტრი ყიფიანისა, ბედში და უბედობაში უღლის გამწევი, ნუგეშ-მცემელი და გულ-მომტკივარი თავისი „ღვთიური

დიმიტრისა“ (რომელსაც ყოველთვის ახსენებდა ამ ნაირად: „мой божественный Димитрий“).

ვორონცოვის დროს დიმიტრი ყიფიანი და მეუღლე იმისი ნინო იყვნენ გამამშვენებელნი ტფილისის მაღალი საზოგადოებისა.

ვორონცოვს გულით უყვარდა დიმიტრი ყიფიანი.

ვორონცოვთან ძალიან დაახლოვებული იყო იმ დროს ერთი კაცი, რომელიც არა სწყალობდა ქართველობას, ქართულს ენას და ყოველისფერს ქართულს, თუმცა ცოლად ჰყავდა ქართველი თავადი-შვილის ქალი (თუმანიშვილისა), – ეს იყო ვორონცოვის ექიმი, ერასტ სტეფანის ანდრეევსკი. თუ კი ვორონცოვმა რაიმე ღვაწლი დასდო საქართველოს და თვით ქართულს მწიგნობრობას და ენას, ეს – სხვათა შორის – დიმიტრი ყიფიანის მიზეზით. პირველი ქართული ჟურნალი „ცისკარი“ დაარსდა 1852 წ. ვორონცოვის სურვილით და რედაქტორობა „ცისკრისა“ ვორონცოვმა დიმიტრი ყიფიანის რჩევით მიანდო თ. გიორგი ერისთავს (გლუხარჩის), ის-იყო ვარშავიდან ახლად-ჩამოსულს. ქართული თეატრის დაარსება დიმიტრი ყიფიანისავე მეცადინეობით მოხდა და ერთხელ კიდევაც თითონ დიმიტრი ყიფიანმა ითამაშა „გაყრაში“ ივანეს როლი, ანდუყაფარის როლი – მგონი კონა ერისთავმა; პავლესი, როგორც მახსოვს, დიმ. ყიფიანის ცოლის ძმამ, მიხეილ იაგორიჩ ჭილაშვილმა; პავლეს ცოლისა – კნენა მანანა ორბელიანისამ და ივანეს საცოლოსი – დიმიტრი ყიფიანის მეუღლემ ნინომ; გაბრიელის როლი – ერთმა ყმაწვილმა კაცმა შა-

11

ნშიევმა, სომხის როლი – მიკირტუმ გასპარიჩისა – ადასრულა მშვენივრად თვითონ ავტორმა, თ. გიორგი ერისთავმა (გლუხარჩმა).

ხშირად გვიამბობდა ხოლმე მამა-ჩემი ვორონცოვის დროის სხვა-და-სხვა ამბავსა. სხვათ შორის, ერთი ამბავი, მამი-ჩემისაგან გაგონილი, უნდა მოგიტხროთ.

ვორონცოვს ჰყავდა ერთი გენერალი, გვარად, თუ არა ვცდები, კნიაზ ობოლენსკი. ამ ობოლენსკის ორი პატარა ქალი-შვილი ჰყავდა მიბარებული პეტერბურგის სმოლნი ინსტიტუტში. რადგანაც ვორონცოვის კნენამ გახსნა ტფილისში საქალებო ინსტიტუტი და ეს ინსტიტუტი ძალიანაც კარგად მიჰყავდათ, ასე რომ პირველ დროებში იქ სწავლა და აღზრდა არასფრით არ დაუვარდებოდა სმოლნის ინსტიტუტის სწავლასა და აღზრდას, ობოლენსკიმ ითხოვა ნება თავისი ქალი-შვილების გადმოყვანისა სმოლნიდან ტფილისის ინსტიტუტში, ნება მისცეს და გადმოიყვანა.

ერთხელ დიმიტრი ყიფიანი იჯდა ვორონცოვთან, როდესაც ობოლენსკი შევიდა ვორონცოვის კაბინეტში.

– კნიაზო მიხეილ სიმონიჩ! გთხოვთ ერთი უსიამოვნებიდან გადაგვარჩინოთ მე და ჩემი შვილები. ქართული ენა უნდა ისწავლოთ, ეუბნებიან ინსტიტუტში და თუ არ ისწავლეთ, შემდგომ კლასში ვერ გადახვალთ, რადგანაც ქართული ენა სავალდებულო საგანიაო. ჩემი შვილებისათვის რა საჭიროა ნე-

ტავი ვიცოდე ქართული ენა, ან რაში გამოადგებათ როდისმე! მესმის რომ აქაურებისათვის სავალდებულო საგანი უნდა იყოს ქართული ენა, მაგრამ ჩემს შვილებს არაფრად ესაჭიროებათ, რადგანაც დღეს თუ აქ არიან, ხვალ ვინ იცის სად იქნებიან!..

– რას იტყვი, ჩემო დიმიტრი ივანიჩ? მოუბრუნდა ვორონცოვი დიმ. ყიფიანს („ну, что скажете, дорогой Димитрий Иванович?“).

დიმიტრი ყიფიანმა პირდაპირ მოახსენა, როგორც ყოველთვის უმცროსსა და უფროსსა პირდაპირ ეუბნებოდა თავის აზრსა, როდესაც ჰკითხავდნენ:

12

– საქართველოს ინსტიტუტში ქართული ენა სავალდებულო საგანი უნდა იყოს ყველასთვის, კანონი ერთი უნდა იყოს ყველასთვის და ყველა კანონის წინაშე თანასწორი უნდა იყოს. ერთი რომ გაანთავისუფლოთ კანონის ერთი მოთხოვნილებებისაგან ამა და ამ მიზეზის გამო, წარმოსდგება ახლა მეორე და მოგახსენებს, მეც განმათავისუფლეთ კანონის ამა და ამ მოთხოვნილებისაგან ამა და ამ მიზეზითაო, მესამეც თავის მიზეზს იპოვის, მეოთხეცა და ამ ნაირად შორს წავალთ. თუ კნიაზ ობოლენსკის არა ჰსურს, რომ იმის შვილებმა ისწავლონ ერთი იმისთანა საგანი, რომელსაც აქაურ ინსტიტუტში ასწავლიან და სმოლნის ინსტიტუტში კი არა, ვინ დაუშლის თავისი შვილები ხელ-ახლად სმოლნის ინსტიტუტში წაიყვანოს?..

– ბრავო, ბრავო, ჩემო დიმიტრი ივანიჩ, ოღონდაც რომ ასეა! – დაიძახა ვორონცოვმა: – დიად, ძვირფასო კნიაზო, თუ საქართველოში სწავლობენ თქვენი შვილები, ქართული ენა უნდა ისწავლონ. გამოიყენებენ მერმე ქართულ ენასა, თუ არა, – ეს ჩვენი საქმე არ არის, როგორც ჩვენი საქმე არ არის – გამოადგებათ როდისმე თუ არა, რასაც სწავლობენ, მაგალითად, გეოგრაფია... თქვენა – მდიდარი ოჯახი გაქვთ და იქნება სთქვათ, გეოგრაფიაც რად უნდა ჩემ შვილებსა, უგეოგრაფიოდაც სადაც უნდათ წავლენ: კუჩერი ყაზანამდინაც მიიყვანს და პარიჟამდინაცაო (кучеръ и до Казани, и до Парижа доведетъ и безъ географіи).

IV

ვორონცოვის კნეინამ დაგვიფუძნა ტფილისში წმ. ნინოს სასწავლებელი (Заведеніе Святой Нины) და რადგანაც იცნობდა კარგად დიმიტრი ყიფიანს და იცოდა, რა განვითარებული იყო საქართველოს ისტორიაში, სთხოვა დაეწერა წმინდა ნინოს მოთხრობა. დიმიტრი ყიფიანმა დასწერა რუსულად და ქართულად. სასწავლებლის გახსნის დროს წიგნი დაბეჭდილი იყო და თვითონ კნეინა ურიგებდა სუყველას წიგნსა: – წაიკი-

13

თხეთ დიმიტრი ივანიჩის დაწერილი მოთხრობა წმინდა ნინოსიო.

რა და რა ნაირი ხალხი ცხოვრებდა საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებში, კარგად თითქმის არავინ იცოდა იმ წრეში, რომელშიაც დიდად საჭირო იყო ხალხისა და იმისი სხვა-და-სხვა ჩვეულებისა, ხასიათისა და ზნეობის გაცნობა. დიმიტრი ყიფიანს ჰქონდა შემთხვევა დაახლოვებით გაეცნო ყმაწვილობაში, როდესაც ესპეხოსთან მსახურებდა, მშვენიერი მხარენი საქართველოსა: გურია, სამეგრელო, რაჭა, ლეჩხუმი, იმერეთი, – რადგანაც ესპეხო განსაკუთრებით ხშირად დაივლიდა ხოლმე ამ მხარეებს. სუყველგან ჰყავდა დიდი მეგობრები: გურიაში თ. მიხეილ ერისთავი, რომელსაც შვილს უნათლავდა და რომელიც, ტფილისში რომ მოუხდებოდა მოსვლა, ყოველთვის დიმიტრი ყიფიანთან ჩამოხდებოდა ხოლმე ⁶⁾. აგრედვე დიდი მეგობრები ჰყავდა გურიაში – მალაქია და დიმიტრი გურიელე-ბი; სამეგრელოში – მთავარი დავით და აგრედვე „დიდი ნიკო დადიანი“ (მამა გიორგისა, პეტრესი და ბესარიონისა); რაჭაში – თავადიშვილები ყიფიანები; იმერეთში – სპირიდონ მაჭავარიანი, ნესტორ წერეთელი (ნესტორის კნენამ პელაგამ და დიმიტრი ყიფიანმა ეკლესიაში შეჰფიცეს ერთმანეთს და-ძმობა). პატივის-ცემას და სიყვარულს სუყველგან უმტკიცებდნენ სხვა-თა შორის იმითი, რომ შვილს ანათვლინებდნენ. ამ ნაირად იმერეთში (გურია და სამეგრელოიანად და რაჭა-ლეჩხუმიანად) ორასამდინ ჰყავდა ნათლული.

რადგანაც ხალხსაც კარგად იცნობდა და საქართველოს ისტორიაშიაც განვითარებული იყო, ვორონცოვის თხოვნით დასწერა და დააბეჭდინა ორი წიგნი (რუსულად), ერთი მსუბუქი მუსაიფის ფორმით „О томъ, о сѣмъ и между прочимъ о словіяхъ закавказскихъ“ (სხვა-და-სხვა ამბავი და სხვა-

---

⁶⁾ ამის დამწერის ოთახში, ასე რომ თ. მიხეილ ერისთავი იყო ხოლმე სტუმარი დიმიტრი ყიფიანისაც და ამისი შვილისაც, რომელიც შემდგომ შეიქნა იმისი სიმე.

თა შორის საქართველოს სხვა-და-სხვა წოდებანი); მეორე, სწორედ სამეცნიერო საფუძვლიანი გამოკვლევა და კრიტიკული მიმოხილვა საქართველოს ისტორიის მასალებისა: „О матеріалахъ для исторіи Грузіи“. ეს წიგნი, ჩემის აზრით, ფრიად შესანიშნავია მეცნიერების მხრით.

ვორონცოვის დროს დაარსდა ტფილისში გიმნაზია. თავად-აზნაურობამ ამოირჩია დიმიტრი ყიფიანი საპატიო მზრუნველად (почетный попечитель), ამ თანამდებობაში დაჰყო, ვგონებ, თორმეტი წელიწადი.

აგრედვე დაარსდა ვორონცოვის დროს სამეურნეო საზოგადოება (Общество сельскаго хозяйства). დიმიტრი ყიფიანი იყო ერთ დროს ამორჩეული ამ საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტად. პრეზიდენტად იყო თვითონ ვორონცოვი. ამ საზოგადოებას ძალიან გულ-მხურვალედ ეკიდებოდა დიმიტრი ყიფიანი. საზოგადოება ორ პარტიად იყო გაყოფილი: ერთი პარტიის თავი იყო დიმიტრი ყიფიანი, მეორე პარტიას შეადგენდნენ ბარონ ნიკოლაი და სხვ. – ერთი პარტია მოწადინებული

იყო ადგილობრივი, ესე იგი, საქართველოს მეტატონეთ და გლეხებს დაჰხმარებოდა, მეორე პარტიას უნდოდა ახალი მემამულენი და კოლონისტები მოერეკა სხვა-და-სხვა ქვეყნიდან.

დიმიტრი ყიფიანმა ჯვარი რომ დაიწერა, ფედოროვის ქვრივის სახლშივე დადგა. სწორედ ოც და ათი წლისა იყო. შემდგომ მალე ის სახლი იყიდა ფედოროვის ქვრივისაგან, მაგრამ რადგანაც ფედოროვმა და იმისმა ცოლმა მარია ივანოვნამ დიდი ამაგი გაუწიეს დიმ. ყიფიანს და, როგორც ზემოდა ვთქვი, დიმ. ყიფიანმა და იმ მოხუცებულმა ქალმა ეკლესიაში შეჰფიცეს ერთმანეთს დედა-შვილობა, ამისათვის მარია ივანოვნა, ვითარცა დედა, დარჩა დიმიტრი ყიფიანის ოჯახში და კიდევაც თვალ-ყური ეჭირა ოჯახობაზედ. ჩვენ, დიმიტრი ყიფიანის შვილები, „ბაბაშას“ ვუძახდით. „ბაბაშა“ (რომელიც რუსული „ბაბუშკიდან“ გადავაკეთეთ) დარჩა სახელად ამ ჩინებულს მოხუცებულ ქალსა და სუყველა, დიდი და პატარა, ბაბაშას უძახდა.

15

სახლი წმინდა სამების ეკლესიის გვერდით იყო. ათიოდე წლის შემდეგ დიმიტრი ყიფიანმა მიჰყიდა ის სახლი ერთს ჩინოვნიკს, ბ. ლობანოვ-რეჩიცკის.

დიმიტრი ყიფიანს ვორონცოვს გარდა დიდად აფასებდა ყოველი კაცი, ვინც კი იცნობდა.

V

ყირიმის ომი რომ დაიწყო, ომარ-ფაშასთან საბრძოლველად მთავრობამ დანიშნა სახელოვანი ვასილ ბებუთოვი. ბებუთოვმა მოითხოვა, რომ დიმ. ყიფიანი დაეთმო იმისთვის მთავრობას და დანიშნა თავისი სამხედრო კანცელარიის დირექტორად (Директоромъ Военно-походной Канцелярии). სხვას არავის ენდობოდა და არც არავის იმედი ისრე, როგორც დიმიტრი ყიფიანისა. დაიარეს ბებუთოვმა და ყიფიანმა იმერეთი, სამეგრელო, გურია“.

მთავარ-მართებლად შეიქნა ნ. ნ. მურავიოვი. სამოქალაქო ნაწილის მმართველად (Начальникомъ Гражданск. Управления) უნდა დაენიშნა პეტერბუგიდან მოწერილობის ძალით ან ბარონ ნიკოლაი ან კრუზენშტერნი. დიმიტრი ყიფიანი იმ დროს მსახურებდა ბებუთოვთან.

ერთხელ ბებუთოვის მინდობილობით დიმიტრი ყიფიანს ჰქონდა „დოკლადი“ მურავიოვთან. ეს სასტიკი მეომარი და, როგორც თვითონ ამბობდა თავის თავზედ „რუსი-სალდათი“ („я, сударь, русскій солдатъ!“) ისეთი კმაყოფილი დარჩა დიმ. ყიფიანისა, რომ დაანება თავი ბარონ ნიკოლაისაც და კრუზენშტერნსაც, დაიბარა ბებუთოვი და გადაჭრით გამოუცხადა, შენი დიმიტრი ყიფიანი უნდა წაგართვაო, და დანიშნა ყიფიანი დირექტორად სამოქალაქო მმართველობისა (Директоромъ Гражданскаго Управления).

მახსოვს კარგად, თუმცა ცხრა წლისა ვიყავი, რანაირად შრომობდა მაშინ დაუვიწყარი მამა-ჩემი: დილის ხუთ საათზედ

ნახევარზედ თავის კანცელარიაში იყო, მუშაობდა იქა ნაშუადღევის სამსა ან ოთხ საათამდინ, მოვიდოდა სადილად და ხუთ საათზედ ისევ თავის თანამდებობის აღსასრულებლად მიდიოდა და რჩებოდა თავის კანცელარიაში საღამოს ცხრასა ან ათ საათამდინ...

ერთ კვირა დღეს მე ვახტანგ ორბელიანის სახლში ვიყავი, სადაც ხშირად დავყანდით ვახტანგის შვილებთან და მახსოვს მურავიოვი შემოვიდა ვიზიტად ვახტანგის კნეინასთან. ჩამოვარდა ლაპარაკი მამა-ჩემზედ და მურავიოვმა თავისი ბოხი ხმით და თავისი ჩვეულებრივის მოკლე და გადაჭრილი სიტყვით დაიძახა:

– Золотой работник! (ოქროს მშრომელიაო). Молодчинище! (ძალიან ყოჩაღიაო).

მე ცხრა წლის ბავშვმა კიდევაც ვერ გავიგე კარგად რას ნიშნავდა ეს სიტყვები: „работник“ და „молочинище“, და მურავიოვთანვე დავუწყე ვახტანგის კნეინას კითხვა: „тетя, скажи, зачѣмъ онъ моего папу называетъ работникомъ и чинищемъ? (ძალუა, მითხარი მამა-ჩემს რატომ უძახის მუშაკს და სხვ). კნეინამ მითხრა, მერმე ავიხსნიო. მურავიოვმა ჯერ დამიბღვირა და მერმე სიცილი დაიწყო.

გავიდა სამი თუ ოთხი თვე და მოუვიდა მურავიოვს პეტერბურგიდან უარი დიმიტრი ყიფიანის ამ თანამდებობაზედ დანიშვნისა... ბრძანება ჰქონდა დაენიშნა კრუზენშტერნი. ძალე თითონაც დაანება თავი მთავარმართებლობას და დაუთმო ადგილი კნ. ბარიატინსკის. დიმიტრი ყიფიანი დანიშნეს წევრად ნამესტნიკის რჩევისა (Членомъ Совѣта Намѣстника Кавказскаго).

ამ თანამდებობაში მეტი დრო ჰქონდა თავისუფალი და მიჰყო ქართული მწიგნობრობისათვის მუშაობას.

VI

პირველი იმისი შრომა იმ ხანებში იყო ერთი ლამაზი მოთხრობა „ზვიმა“, გადმოთარგმნილი ფრანგულიდან და დაბეჭდილი ჟურნალ „ცისკარში“, ივ. კერესელიძის რედაქტორობის დროს. შემდგომ ამისა გადმოთარგმნა შექსპირის დრამა „რომეო და ჯულიეტა“, რომლიც დაიბეჭდა იმავე „ცისკარში“. აქ უნდა ვთქვა, რომ ქართული ენა, ზოგიერთ მწერალთაგან დამახინჯებული, დიმიტრი ყიფიანის წყალობით მშვენიერი და მდიდარი გამოდიოდა.

შემდეგ ამისა გადასთარგმნა ოქტავ ფულიეს „ღარიბი ყმაწვილი-კაცის რომანი“, მოლიერის „ცოლის შერთვევენება“, შექსპირისვე „ორი ვერონელი“. ეს ნათარგმნები დაიბეჭდა „ცისკარში“. ერთი მოთხრობა „თურქმენული ცხენი“ და მითჩელის ასტრონომიის რამოდენიმე თავი დაბეჭდილი იყო

„საქართველოს მოამბე“-ში, რომლის რედაქტორად იყო თ. ილია ჭავჭავაძე. დიმი. ყიფიანი თავის ნაწერებს და ნათარგმნებს აწერდა ფსევდონიმს „ბაქარ ქართლელი“.

მახსოვს, რა გულმხურვალედ ეკიდებოდა საქმეს, რა გულმხურვალედ მუშაობდა. როდესაც „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმნიდა, ადრე დილიდან მოკიდებული ნაშუადღევის სამ საათამდინ არ ეშვებოდა საქმესა: ზედ სტოლზედ წინ ედვა ნამდვილი, ესე იგი, ინგლისური დრამა, მასთან ფრანგული თარგმანი ვიქტორ ჰუგოს შვილის (François Hugo), აგრედვე მეორე ფრანგულივე თარგმანი ბენჟამენ ლაროშის (მგონია), კიდევ რუსული თარგმანი კეთიერისა და ქართულად რომ თარგმნიდა, ადარებდა თარგმანებს და ნამდვილს. სანამ არ დავეხვეოდით ცოლ-შვილი, სანამ ხელს არ მოვკიდებდით კალთაზედ, არ ადგებოდა სადილის საჭმელად, ისრე იყო გართული ამ მშვენიერი თხზულების თარგმნით. ხშირად დედა-ჩემს და მეგობრებს უკითხავდა ხოლმე თავის ნათარგმნის ხან ერთსა და ხან მეორე ადგილსა.

18

მახსოვს, იმ დროებში ხშირად მოვიდოდა ხოლმე თ. გრიგოლ დადიანი, რომელიც სთხზავდა მშვენიერს ლექსებს და აბეჭვდინებდა „ცისკარში“. თავის თხზულებებს აწერდა „კოლხიდელი“. სანამ დააბეჭვდინებდა ახალ-შეთხზულ ლექსებსა, უექველად უნდა წაეკითხა დიმიტრი ყიფიანისათვის. ხშირად დავსწრებივარ (ბავშვი რომ ვიყავი), რომ „კოლხიდელი“ უკითხავდა თავის ლექსებს „ბაქარ ქართლელსა“ და, მახსოვს, ხშირად რჩევა და სჯა ჰქონდათ ამ ორს მეგობარს, – როგორ სჯობია ამა და ამ აზრის ან სურათის გამოხატვაო.

დიდი მეგობრები ჰყავდათ დიმიტრი და ნინო ყიფიანთა ღირს-სახსენებელ პირთა შორის:

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ერთი ჩვენი უკეთესთაგანი პოეტი, ნაციონალური პოეტი, ავტორი „ლოთებო ნეტავი ჩვენი-სა“ და ლამარტინის მშვენიერი თხზულების მიბამვით შეთხზული „მოქრის ტბისა“, დიდი მეგობარი იყო დიმიტრი ყიფიანისა, რომელიც იმის სახლში იყო მიღებული, როგორც ძმა. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ჰყავდა სამი შვილი: დავით (შემდგომ გენერალ-ადიუტანტი და სიმამრი ერეკლე ბატონიშვილისა), ეკატერინე (შემდგომ სამეგრელოს მთავრინა) და ნინო (შემდგომ გამოჩენილი რუსეთის მწერალის გრიბოედოვის მეუღლე). ესენი იყვნენ დიმიტრი და ნინო ყიფიანთან, როგორც და-ძმანი.

აგრედვე მეგობრობა და ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ დიმიტრის და ნინოს თ. ვახტანგ ორბელიანის ოჯახთან. ვახტანგ ორბელიანი, ღვიძლი შვილის-შვილი ჩვენის დაუფიწყარის მეფე ერეკლესი, პოეტი მაღალის ხარისხისა, ავტორი მშვენიერი მაღალ-აზროვანი და პოეზიით აღსავსე თხზულებათა („იმედი“, „გელათი“, „შოთა რუსთაველი“ და სხვ.), მაშინ იყო გულადი მეომარი. ცოლად ჰყავდა ფილიპოვის ქალი, იმისთანა მშვენიერება, რომ მერმე აღარ მინახავს არსად იმისთანა მშვენიერებით შემკული ქალი, თუმცა თითქმის მთელი ქვეყანა მომივლია.

ძმა ვახტანგ ორბელიანისა, ალექსანდრე (რომელსა დაარ-
ქვეს პუპლია და ეს სახელი დარჩა) ხშირად მოდიოდა დიმ.

19

ყოფიანთან, უკითხავდა თავის ნაწერებს, ორ-ოლი, სამ-სამი საა-
თი რჩებოდა იმის კაბინეტში, მუსაიფობდნენ, სჯიდნენ. აგრედ-
ვე პლატონ იოსელიანი, რომელსაც, როგორც თ. ალექსანდ-
რე ორბელიანს, დიმიტრი ყოფიანი ხშირად ეხუმრებოდა ხოლ-
მე, რადგანაც ეს ორნი არ იყვნენ იმოდენა ნიჭიერების პატ-
რონნი, რამოდენადაც თავი მოჰქონდათ.

დიმიტრი ყოფიანი ყოველთვის მზა იყო ყური დაეგდო
ყოველი კაცისათვის, დიდ და პატარასათვის, და რჩევა მიეცა,
გზაზედ დაეყენებინა.

VII

მომმეთა გარდა, მახსოვს, ხშირად დაიარებოდნენ დიმ.
ყოფიანთან სხვა-და-სხვა სამსახურის კაცები, ჩინოვნიკები, მოსა-
ლაპარაკებლად, რჩევის საკითხავად, გულის სატკივრების განსა-
ზიარებლად... სუყველა აფასებდა დიმ. ყოფიანის ნათელ ჭკუას,
პატიოსანს ხასიათს და გამოცდილებას.

მახსოვს, გუბერნატორი ორლოვსკი, რაკი რამე ძნელი
საგანი შეხვდებოდა თავის გუბერნატორობაში, მოადგებოდა
ხოლმე მამა-ჩემს. თვითონ ძალიან ჭკუიანი და ძალიან გამჭრია-
ხე, ყოვლისფერში გამოცდილი კაცი იყო ორლოვსკი (რუსუ-
ლად რომ იტყვიან – человек тонкого ума), მაგრამ მაინც
უყვარდა თავისი აზრები, თავის საწადელები და პროექტები
გაეზიარებია დიმ. ყოფიანისათვის. აგრედვე დაიარებოდნენ ყი-
ფიანთან გორის მაზრის უფროსი თ. ელიზბარ ერისთავი, ეგზარ-
ხოსი ისიდორე, მღვდელი იოაკიმე რომანოვი, გიმნაზიის დირე-
ქტორი ნ. ტ. დემენტიევი, ინჟინერი ფონ-დერ-ნონნე, ა. მ. სმე-
კალოვი, პოლკოვნიკი (შემდეგ გენერალი) ვ. ი. მარკოზო-
ვი, რუსეთის მწერალი გრაფი სოლლოგუბი, ვერდერევსკი, ექი-
მი ამიროვი, არხეოლოგოსი ბერჟე, ინგლისელი მოგზაური
კამერონი, ფრანგი სამეგრელოში ჩასიძებული გრაფი დე-რო-
ზმორდუკი და მრავალნი სხვანი.

20

მახსოვს ერთი ამბავი: დოქტორი ამიროვი აღტაცებული
იყო ერთი რუსული ჟურნალის („Русский Вѣстник“) კით-
ხვითა... იმ დროს ის ჟურნალი (1857–1858 და 1859 წლებ-
ში) იყო მოწინავე რუსულს ჟურნალისტიკაში. ამიროვი აპი-
რებდა ექიმობისათვის თავის დანებებას და მწერლობა უნდა
დაეწყო. დასწერა კიდევაც რაღაც ვრცელი მოთხრობა –
თუ რომანი, აღარ მახსოვს კარგადა – და მოუტანა დიმი-
ტრი ყოფიანს წასაკითხავად. დიმიტრი ყოფიანმა წაიკითხა
თავიდან ბოლომდინ და შემდგომ, მახსოვს, ორ-ოლ და
სამ-სამ საათს ატარებდნენ ორი მეგობარი მუსაიფში და სჯა-
ში იმ მოთხრობის თაობაზედ. რა ურჩია მამა-ჩემმა ამიროვსა

არ ვიცი, მაგრამ, მახსოვს, ერთხელ, კარგა დიდი ხანი რომ გავი-
და, ამიროვმა უთხრა: დიმიტრი ივანიჩი, ნეტავი იცოდე რა მა-
დლობელი ვარ, რომ ხელი ამაღებინე მწერლობაზედა. დღეს,
მგონია, ვარ ექიმი არა უკანასკნელი და მწერალი კი უხეირო
(незтолковный) გამოვიდოდი. რა სირცხვილს გადავრჩი, რომ
არ დავაბეჭდინე ის ჩემი ბავშვური მოთხრობა... მთელი რუსე-
თის მასხარა შევიქნებოდიო.

სხვა ქალაქებიდან რომ მოვიდოდა ვინმე ტფილისში დიმი-
ტრი ყიფიანის მცნობი, უთუოდ უნდა მოსულიყო დიმ. ყიფიან-
თან და ერთი ორიოდე საათი მაინც დამტკბარიყო იმასთან
მუსაიფითა. ხშირად მინახავს მამი-ჩემის კაბინეტში ქუთაისის
გუბერნატორად მყოფი ნიკოლ. პეტროვიჩ კოლუბაკინი, ერევ-
ნის გუბერნატორი მიხ. პეტრი კოლუბაკინი, ძმანი ყაითმაზოვ-
ნი (ერთი ცენზორი, მეორე ქუთ. ოლქის სასამართლოს თავ-
მჯდომარე), ნესტორ წერეთელი და მრავალნი სხვანი.

თავ. მიხეილ ერისთავი, როგორცა ვთქვი ზემოდა, ყო-
ველთვის დიმ. ყიფიანთან ჩამოხდებოდა ხოლმე, ჩემს ოთახში,
როდესაც მოდიოდა ტფილისში. აგრედვე ივ. ივ. განგესოვი,
ქუთაისის გიმნაზიის ინსპექტორი, რომელსაც ჰყავდა ცოლად
მამი-ჩემის ბიძაშვილი, ალათი, დავით ყიფიანის ქალი.

ბარიატინსკის დროს სამეგრელოს მთავრინამ ეკატერინემ
ამოირჩია დიმიტრი ყიფიანი აპეკუნად მცირე წლოვანის სამეგ-

21

რელოს მთავრისა და დიმიტრი ყიფიანმა ბარიატინსკის თხოვ-
ნით იკისრა ეს თანამდებობა, რომლის მიზეზით შემდგომ დაპ-
კარგა ხელმწიფის სამსახური.

აპეკუნობის დროს მოუხდა სამეგრელოს მთავრის საქმი-
სათვის წასვლა პეტერბურგში. მოგზაურობის დროს, რაც თავი-
სუფალი დრო ჰქონდა, ინგლისურ ენას სწავლობდა. ძალიან
მხურვალედ შეუდგა ამ ენის სწავლასა და ისწავლა იმ ზომამ-
დინ, რომ თავისუფლად კითხულობდა ერთს უძნელეს ინგლი-
სურს ავტორს – თავისს საყვარელ შექსპირს.

შემდგომ ამისა, მარშლობის დროს, როდესაც სამოცი წლის
მეტისა იყო, დააპირა ქართული გრამატიკის შედგენა და ამი-
სათვის საჭიროდ სცნო ლათინური ენაც ესწავლა, შეუდგა ლა-
თინურის სწავლასა და ისე საფუძვლიანად ისწავლა, რომ ოვიდის
და ვირგილის თხზულებებს თავისუფლად კითხულობდა.

ბედში და უბედობაში, ყმაწვილობაში და სიბერეში, ყო-
ველთვის განუწყვეტლივ სწავლობდა რასმე და რაც იცოდა,
თვითონ თავისი საკუთარის შრომით და ჯაფით ისწავლა. ხში-
რად ამბობდა: „კაცი სანამ ცოცხალია, ყოველთვის უნდა ცდი-
ლობდეს ყოველ დღე შეჰმატოს რაიმე თავის ჭკუასა, გონებას და
ცოდნასა და არასოდეს არ უნდა იფიქროს, რომ მეყოფა რაც
ვიცი და რაც ვისწავლეო“. როდესაც ყმაწვილობაში დაჭერი-
ლი იყო მეტეხის ციხეში, იფიქრა – ვიცი ასრე დამწყვედეული
კარგა ხანს დამტოვებენ აქაო და მოდი ამ ჩემმა დამწყვედევამ
რომ ტყუილა-უბრალოდ არ ჩამიაროს, ვისწავლი რასმეო. იმის
მაგიერ, რომ წუხილს ან სასოწარკვეთილებას მისცემოდა, რო-
გორც ბევრნი იმისი ამხანაგნი მიეცნენ, შეუდგა, როგორც ზე-

მოდა ვთქვი, ფრანგული ენის სწავლასა. ფრანგული ენის სწავლაში ისე ვიყავ გართული დილიდან მოყოლებული სადამოდინ, რომ დღე როგორ გადიოდა ვერ ვატყობდიო.

VIII

ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლად ანუ მარშლად ამორჩეულ იქმნა სწორედ მაშინ, როდესაც გლეხების განთავისუფლება მზადდებოდა საქართველოში.

22

იმისი მარშლად ამორჩევა და შემდგომ იმისა სათავად-აზნაურო ბანკის დაარსება ღირსია დაწვრილებით გაიამბოთ:

როგორცა ვთქვი, გლეხების განთავისუფლება მზადდებოდა. მთავრობის წინადადებით თავად-აზნაურობას თავისი პროექტი უნდა შეედგინა და ამისათვის კომისია ანუ კომიტეტი დაენიშნა. მაზრის ქალაქებში მოახდინეს სამაზრო კრებანი, სადაც თავად-აზნაურებს სჯა და მოლაპარაკება ჰქონდათ გლეხების განთავისუფლებაზედ, როგორ, რა სჯობია და რა როგორ უნდა იყოსო. დ. ყიფიანი ამ კრებებს თვითო-თვითოს დაესწრო (ტფილისში, გორში, თელავში და სიღნაღში) და კიდევაც ყველგან ილაპარაკა: მხურვალე მოსარჩლე იყო გლეხების განთავისუფლებისა და მხურვალე დამცველი თავად-აზნაურობის სიკეთისა. ამოირჩიეს კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდნენ ოცამდინ თავად-აზნაურნი. ამათ შორის, მახსოვს, დ. ყიფიანს გარდა, იყვნენ იოსებ ქრისტეფორეს ძე მამაცაშვილი, თ-დი იასე ჭავჭავაძე, თ-დი ნიკო ჭავჭავაძე, თ-დი მიხეილ თუმანიშვილი (ბირ თველიჩი), ვახტანგ თულაშვილი.

შემდგომ ამისა მოხდა გუბერნიის თავად-აზნაურობის კრება, ტფილისში, თ. ივ, მუხრან-ბატონის სახლში (სადაც შემდგომ კლუბი გაიმართა).

რასაც ახლა გაიამბობთ, ჩემი საკუთარი თვალით მაქვს ნახული და ჩემი საკუთარი ყურით გაგონილი.

დრო იყო იმისთანა, რომ დიდ-ძალმა საზოგადოებამ მოიყარა თავი: ვისაც კი ჰქონდა კენჭი (ანუ ხმა), ვალად რაცხდა დასწრებოდა და მიეღო მონაწილეობა იმისთანა საქმეების მოლაპარაკებაში, რომელთაგანაც წარმოსდგებოდა ბედი და უბედობა ქართლ-კახეთისა, და აგრედვე მიეღო მონაწილეობა არჩევანში. ყველას, დიდს და პატარას, ესმოდა, რომ დიდი ბრძოლა შეიქნებოდა წინამძღოლის, გუბერნიის მარშლის ამორჩევის დროსა.

ზოგიერთ დიდი თავადიშვილების გვართა უნდოდა გუბერნიის მარშლად ამორჩევა თ-დი რევაზ ანდრონიკაშვილისა (გენერალ-ლეიტენანტი), რომელიც იყო ნამდვილი ჯარის კა-

23

ცი, მეომარი, მთელი სიცოცხლე ლაშქრობაში ჰქონდა გატარებული, მაგრამ ახლა წინამძღოლს დიდი მოვალეობა აწვებოდა: ახალი დროის და ახალი მოთხოვნილების შესაფერი

უნდა ყოფილიყო.

ტფილისის მაზრის მარშლად იყო იმ დროს თ. ზაალ ბარათაშვილი, კაცი გონიერი და დიდი ერთგული ქვეყნისა და თავად-აზნაურობისა. ამან პირველმა წარმოსთქვა აზრი, რომ თავად-აზნაურობას სჭიროდა წინამძღოლად იმისთანა კაცი, როგორც დიმიტრი ყიფიანი იყო.

დიმიტრი ყიფიანს მთელი საქართველო იცნობდა და უკანასკნელ დროს ქართლ-კახეთმა უფრო დაახლოვებით გაიცნო, როდესაც სამაზრო კრებებში ისმენდა იმის მჭევრ-მეტყველურს სიტყვას და ლაპარაკსა.

ზაალ ბარათაშვილის აზრი აღტაცებით მიიღო თავად-აზნაურობამ, გარდა ზოგიერთი დიდი თავადიშვილების გვარებისა, რომელნიც შეიქმნენ დიდი წინააღმდეგნი დიმიტრი ყიფიანის მარშლად ამორჩევისა; თუ მთელს საქართველოს სწამდა დიმიტრი ყიფიანის ნათელი ჭკუა, შრომის-მოყვარეობა, მაღალი პატიოსნება და თავ-გადადებული ერთგულება ქართლ-კახეთისა და საქართველოსი, ამის პასუხად მოწინააღმდეგენი მოთმინებიდან გამოდიოდნენ: როგორ შეიძლება, რომ აზნაურიშვილი, აბაშიძეების ნააზნაურევის შვილი, ჩვენ მეფეთა და სახელოვან თავადთა შთამომავლობამ თავზედ დავისვათ! მერმე ისიც სამსახურიდან დათხოვნილი!.. მთავრობასაც არ იამება ყიფიანის მარშლად ამორჩევალ!.. ასე იმახდნენ დიდი გვარის შვილნი, ძლიერნი წევრნი თავად-აზნაურობისა. სამაგიეროდ დანარჩენნი, ესე იგი, მთელი თავად-აზნაურობა, თავგადადებული იყო დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევისთვის.

როდესაც მოვიდა დღე მარშლის ამორჩევისა⁷⁾ ზალა გაქედლი იყო ხალხითა. პირველ რიგში დამწკრივებულნი იყვნენ

7) ვიმეორებ, რომ, რასაც ახლა მოგითხრობთ, ჩემი თვალით ნახული და ჩემი ყურით გაგონილი მაქვს. ნ. ყ.

კრესლოებში ძლიერნი – გენერლობა: თ-დი გრ. ორბელიანი, თ-დი ივანე მუხრან-ბატონი, თ-დი გიორგი რომანის ძე ერისთავი (ატამანი), თ-დი სოსიკო ორბელიანი, თავადნი ამილახვარნი, ანდრონიკაშვილნი, თარხნიშვილნი, ერისთავნი, ჩოღაყაშვილნი და სხვ.

ამათ უკან – დანარჩენი თავად-აზნაურობა. ზევით ლოყებში – მანდილოსნები და სტუმრები. მანდილოსანთა შორის: კნენა მანანა ორბელიანისა, კ-ნა ქეთო სუმბათაშვილისა, კ-ნა ელენე ბატონიშვილისა, კ-ნა ქეთევან ორბელიანისა (თავ. მამუკას მეუღლე), კ-ნა თამარ აბაშიძისა და სხვანი. სტუმართაშორის – ორი ადიუტანტი დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძისა...

თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილმა, რაკი შეატყო თავად-აზნაურობას გულის-წადილი, ადგა და გამოუცხადა საზოგადოებას, რომ არა მსურს ვიყარო კენჭი და გთხოვთ განმათავისუფლოთ მარშლობისაგანაო.

– მადლობელი ვართ, მადლობელი ვართ! – დასძახა ერთხმად საზოგადოებამ, პირველი წყობის უკან შეჯგუფულმა.

– აგაშენოს ღმერთმა! თავისუფალი ბრძანდებოდე! დაატანა კიდევ საზოგადოებამ. ადგა თავად გრიგოლ ორბელიანი და მიმართა საზოგადოებას:

– კნიაზი რევაზ ანდრონიკაშვილი, გენერალ ლეიტენანტი, ომებში და „პახოდობაში“ მრავალჯერ გამარჯვებული, მთავრობისაგან დაჯილდოებული, უკეთესთაგანი გვარისშვილი, ნუ ჰყოფს ჩვენს თხოვნას უარსა: ვთხოვთ ერთ ხმით იყაროს კენჭი!..

– არა ჰსურს, თავისუფალია, მადლობას ვწირავთ!.. შესძახა საზოგადოებამ.

– მაშ ვინ გინდათ მარშლადა?..

წამოდგა თ-დი ზაალ ბარათაშვილი:

– მარშლად გვინდა დიმიტრი ყიფიანი!

– გაუმარჯოს, გაუმარჯოს დიმიტრი ყიფიანსა! – დასძახა საზოგადოებამ.

25

– დიმიტრი ყიფიანი მარშლად, დიმიტრი ყიფიანი!..

ადგა თავის კრესლოდან თ. რევაზ ანდრონიკაშვილი, გავიდა გარედ, ჩაჯდა ფაიტონში და გასწია შინისკენ.

– დიმიტრი ყიფიანს ვუყაროთ კენჭი!..

წამოდგა მეორედ თ-დი გრ. ორბელიანი.

ჩვენი პოეტი, ჩვენი გრძნობით აღსავსე პოეტი პატრიოტი, შემთხვეული უკვდავის ლექსებისა, მოუბრუნდა საზოგადოებას და მხურვალე გრძნობით აღსავსემ, თითქო ცეცხლმოკიდებულმა, დაიძახა:

– მოგმართავთ თქვენ, საქართველოს კეთილშობილს თავადაზნაურობასა! სად არიან დღესა სახელოვანნი გვარნი სოლადიშვილებისა, ბახტაშვილებისა? და სხვ. (აქ ჩამოთვალა რამდენიმე გვარები, რომელიც აღარ მახსოვს) განიფანტნენ, განჰქრნენ, როგორც გაჰქრა ჩვენი დიდება! აღარ გვიბრწყინვენ დღეს იგინი, ვინც უწინ ბრწყინავდნენ ქართლ-კახეთში!.. დავეცენით, დავმცირდით, წარვხდით, ვაი ჩვენს თავსა! მაგრამ, ახლა ვინცა დავრჩით წარჩინებულთა, უკეთესთა გვართა შვილნი, მოგმართავთ საქართველოს კეთილშობილსა თავადაზნაურობას, მოგმართავთ ჩვენ, თქვენი უფროსნი ძმანი, თქვენ, ჩვენს უმცროსს ძმათა, – ნუ გვაჭმევთ სირცხვილსა, ნუ დაგვასვამთ თავზედ ჩვენ, ქართლ-კახეთის გამაბრწყინვებელ გვართა, აზნაურიშვილსა, აბაშიძის ნააზნაურევის შვილსა!..

– გაუმარჯოს დიმიტრი ყიფიანს! ყიფიანი მარშლად, დიმიტრი ყიფიანი!.. დასძახა პასუხად თ. გრ. ორბელიანს საზოგადოებამ.

– თითონ მთავრობასაც არ იამება დიმიტრი ყიფიანის მარშლად ამორჩევა! – დაიძახა თ-დმა გრ. ორბელიანმა: – ხომ იცით, რომ მთავრობამ სამსახურიდან დაითხოვა, მთავრობის წინააღმდეგი იქნება იმის მარშლად ამორჩევა!

შეიქმნა სიჩუმე...

წამოდგა დიმიტრი ყიფიანი... წყნარად ჩვეულებისამებრ მშვიდობიანად, გულ-დასმით და ამასთანავე თავისი მაგარი ბოხი ხმით წარმოსთქვა შემდეგი:

– ნება მიბოძეთ, ბატონებო, მარტო ერთ საგანზედ მოვასხენო მოკლე პასუხი დიდად პატივცემულს თ. გრ. დიმიტრის ძე ორბელიანს... მარტო ერთს საგანზედ...

ამ დროს იმისთანა სიჩუმე იყო, რომ ფოთოლი არ გაინძრეოდა:

– მთავრობის წინააღმდეგი არცა ვყოფილვარ არასოდეს ჩემს სიცოცხლეში და არცა ვარ... და თითონ მთავრობაც რომ არა მთვლის წინააღმდეგად, ეს იქიდან სჩანს, რომ პენცია ორმოცი თუმნის მაგივრად, რომელიც კანონით მერგებოდა, ეს არის აგერ, ამ დღეებში ას ორმოცი თუმანი დამინიშნა. სხვას არას მოგახსენებთ თ. გრ. ორბელიანის პასუხად იმის მეტსა, რომ თავად-აზნაურობას თუ ჰსურს ჩემი სამსახური, მზადა ვარ ვემსახურო და მსურს მიყაროთ კენჭი!..

– კენჭი, კენჭი! დასძახა საზოგადოებამ.

დაიწყო კენჭი. სხდომის სეკრეტარი ასლამაზოვი შეუდგა ხმა-მაღლად მოკენჭეთა სახელების ამოკითხვასა:

– გენერალ ადიუტანტი, გენერალ ოტ ინფანტერი, თავადი გრიგოლ დიმიტრის ძე ორბელიანი!

თავ. გრიგოლ ორბელიანი არ გაიძრა, დარჩა თავის კრესლოში. პირველ რიგზედ დამწკრივებულ გენერლებს თანხმობა ჰქონდათ, აღარ მიეღოთ მონაწილეობა კენჭის ყრაში.

– გენერალ-ლეიტენანტი თავ. ივანე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანსკი.

არ გაიძრა არც ესა.

– გენერალ-ლეიტენანტი თავადი გიორგი რომანის ძე ერისთავი.

არც ეს გაიძრა.

ასე ამრიგად თვრამეტი თუ ცხრამეტი.

– თ-დი ზაალ ბარათაშვილი!

ადგა, აიღო კენჭი, მივიდა კენჭის ყუთთან, გამოსწია მარჯვენა (თეთრი) უჯრა და მთელი საზოგადოების თვალ-წინ ცხადად ჩააგდო თეთრში. ეს იყო პირველი კენჭი.

– გაუმარჯოს ზაალ ბარათაშვილსა! დასძახა საზოგადოებამ.

– დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი იოსებ ქრისტე-ფორესძე მამაცაშვილი! ამანაც ჩააგდო თეთრში და სუყველამ დანარჩენმა, ოთხ თუ ხუთს გარდა; ამათ შორის თ. ამილბარ მაღალაშვილმა დაანახვა საზოგადოებას, რომ შავში ჩაუგდო დიმიტრი ყიფიანს კენჭი.

რომ დასთვალეს შავი კენჭი, გამოვიდა ოთხი თუ ხუთი (კარგად არ მახსოვს), დანარჩენი თეთრი (ორასი თუ სამასი, არ მახსოვს).

ასე გათავდა ბრძოლა ჩვენს ბრწყინვალეთა და საზოგადოებას შორის დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევის თაობაზედ.

დიდმა მთავარმა მიხეილ ნიკოლოზის ძემ იმავე დღეს მიუ-

ლოცა დიმიტრი ყიფიანს ამ ნაირად: „მომილოცავს თავად-აზნაურობისათვის თქვენისთანა ღირსეული წინამძღოლის ამორჩევალ“ (поздравляю дворянство съ выборомъ въ лицѣ Васъ достойнаго предводителя), და მიიწვია თავისი მეუღლით მეორე დღისათვის სასახლეში.

IX

გლეხების განთავისუფლება გულით უხაროდა დიმიტრი ყიფიანს, რადგანაც ყოველთვის იყო ადამიანთა თავისუფლების, თანასწორობის და ძმობის მომხრე. ბატონ-ყმობა, როგორც ადამიანის დამამცირებელი და დამაზიანებელი, ეჯავრებოდა. მაგრამ ბატონ-ყმობის მოსპობის შემდეგ რა მდგომარეობაში ჩავარდებოდა თავად-აზნაურობა, მეტადრე წვრილი ნაბატონრები, ძალიან საფიქრებელი იყო. ამიტომ ჯერ კომისიებში და შემდგომ თავად-აზნაურთა კრებებზედ, პირველმა დიმიტრი ყიფიანმა დაჰბადა აზრი, რომ თავად-აზნაურობას ეთხოვნა მთავრობისათვის შეწყვენა ფულით, თითო კომლ გლეხზედ ოც და

28

ხუთ-ხუთი მანათი მიეცა. ამ ანგარიშით ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობას ხვდებოდა თითქმის ერთ მილიონამდინ.

ამ აზრს დიდი მოწინააღმდეგე გაუხდა თვითონ ადგილობრივი მართებლობა და დიდად ძნელი შეიქმნა ამ აზრის გატანა. ბოლოს და ბოლოს, შემდგომ მრავალი უსიამოვნებისა და დაბრკოლებისა, დ. ყიფიანმა გაიმარჯვა: გაიტანა ეს აზრი და მთავრობამ უბოძა ტფილისის გუბერნიის მებატონეთა და მერმე იმის მიხედვით ქუთაისის გუბერნიის მებატონეთაცა – გლეხის თითო კომლზედ 25 მანათი.

რაკი ასე გადაწყდა საქმე, ერთი აზრი კიდევ მოუვიდა დიმიტრი ყიფიანს: რომ 25 მანათიდან ხუთ ხუთი მანათი გადაედვათ მებატონეებს სათავად-აზნაურო ბანკის დასაარსებლად. ამ საადგილ-მამულო ბანკს უნდა მისცემოდა სრულებით სხვა დანიშნულება და სხვა ხასიათი, არა ისეთი, რაც მერმე, წინააღმდეგ დიმიტრი ყიფიანის განზრახვისა, მიეცა ჩვენს ორს საადგილ-მამულო ბანკსა.

რანაირად უნდა დაწესებულიყო ბანკი, ამაზედ მოიწადინა შეეგროვებინა ერთად აზრი ყველა გონიერისა, ჭკვიანისა ან განათლებულის თავად-აზნაურისა. ამიტომ შეადგინა წერილები თვითო-თვითოსთან, ეს წერილები იწყებოდა ფრანგული ანდაზით: „აზრი რომ აზრსა ხვდებაო, სიმართლე გამოჩნდებაო“ (Du choc des opinions jaillit la vérité) და ამ ანდაზის ძალით სთხოვდა თავად-აზნაურთა თავ-თავისი აზრი შეეტყობინებინათ იმისათვის.

ამნაირი წერილი ბევრი იყო და მახსოვს, რა მხიარულად და გულმხურვალედ შევუღდექით ამ წერილების წერასა ქვიშხეთში: თვითონ დიმიტრი ყიფიანი სწერდა თვითო-თვითოსა და დათიკოს (ქაიხოსროს უფროს შვილს) და მე თვითო-თვითო უნდა გადაგვეწურა დათიკო უნივერსიტეტიდან ახალად იყო ჩამოსული, მე ვიყავი 16 წლისა. მახსოვს, ბიძა ჩემი ქაიხოსრო

რა სიხარულით გვიყურებდა, დილიდან საღამომდინ რომ ვწერ-
დით ამხანაგურად და მხიარულად ამ წერილებსა. მახსოვს კი-
დევ, რა უხაროდა ქაიხოსროსა, რომ ჩემი ხელი ქართულიც

29

და რუსულიცა, მამი-ჩემის ხელსა ჰგავდა (მაშინ), ასე რომ – „კაცი
ვერ გაარჩევს დიმიტრის დაწერილი რომელია და შენი რომე-
ლიო“, – მეუბნებოდა ხოლმე ბიძა-ჩემი ქაიხოსრო.

ხუთ-ხუთი მანათი რომ გადაედვათ 25 მანათიდან, უნდა
შემდგარიყო ორასი ათასი მანათი. არ შესდგა, მგონია, არც
ამის ნახევარი, სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო...

ბანკის წესდების შესადგენად გაემგზავრა დიმიტრი ყიფიან-
ი პეტერბურგში და მიჰმართა გამოჩენილს რუსეთის ფინანს-
სისტს და პუბლიცისტს იური ჟუკოვსკის (რომელიც მა-
ნამდინ ჟურნალი „სოვრემენიკის“ თანამშრომელი იყო და
ახლა სახელმწიფო ბანკის გამგებელია). მოიტანა ჟუკოვსკის
დაწერილი პროექტი ბანკის წესდებისა. დაიბარა აგრედვე
პეტერბურგიდან ერთი ფინანსისტი და ბანკების საქმეებში გა-
მოცდილი კაცი, ვოდოვი. შეადგინეს წესდება, რომელმაც, სხვა-
და-სხვა მიზეზების გამო, იარა, იარა და სრულებით გადასხვა-
ფერებული და გამოცვლილი მობრუნდა ტფილისში. ასე თუ ისე,
ბანკი დაარსდა ტფილისში და შემდგომ ამისა ქუთაისშიაც.

ამნაირად ამ ბანკების მშობელი იყო დიმიტრი ყიფიანი.

მაგრამ გული სტკივოდა, რომ იმისი ნაშობი ბანკები
სრულებით ისეთი არ გამოვიდა, როგორც იმასა სწადდა და,
პირიქით, იქნება კიდევაც წინააღმდეგი იმისი აზრისა და გან-
ზრახვისა.

იმისი განზრახვით, სხვათა შორის, უნდა ყოფილიყო ბან-
კის საფუძვლად გაუყიდველობა ანუ, უკვე ვთქვათ, პატრონ-
თათვის წაურთმევლობა დაგირავებული მამულებისა. გარდა
ამისა წმინდა შემოსავალი ბანკისა უნდა ყოფილიყო მთელად
და სულ ერთიანად გადადებული ახალგაზდობის აღსაზრდე-
ლად,...

დიმიტრი ყიფიანის მარშლობის დროს დაიბადა აზრი ერ-
თი საზოგადოების შედგენისა: ქართველთა-შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოებისა. დიმ. ყიფიანს გარდა ამ სა-
ზოგადოების დამაარსებელნი, როგორც მახსოვს, იყვნენ: კონს-
ტანტინე მამაცაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, ბესარიონ ლოლობე-

30

რიძე, ვახტანგ თულაშვილი, მიხეილ ყიფიანი. ამათ შეადგინეს
წესდება და წარუდგინეს მთავრობას. წესდება დამტკიცდა, სა-
ზოგადოება შესდგა. დიმიტრი ყიფიანი ამორჩეულ იქმნა თავ-
მჯდომარედ. კომიტეტის წევრთა შორის მახსოვს: რაფ. ერის-
თავი, იაკობ გოგებაშვილი, ნ. ცხვედაძე.

X

როდესაც ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძ-

ლოლად იქმნა ამორჩეული, იწოდებოდა და იწერებოდა ამ ნა-
ირად: Губернскій Предводитель Грузинскаго Дворянства
(ქართველი თავად-აზნაურობის გუბერნიის წინამძღოლი).

მოსკოვში გამოდიოდა და მგონია ახლაც გამოდის ერთი
გაზეთი: „Московскія Вѣдомости“ (მოსკოვის უწყებანი),
რომლის გამომცემლად და რედაქტორად იყო მაშინ ცნობი-
ლი მ. ნ. კატკოვი, პუბლიცისტი-კონსერვატორი. ამ კატკოვმა
ისახელა თავი პოლმის პოესტანიელების დათრგუნვის დროს,
როდესაც თავის გაზეთში ცეცხლსა და მეხს ისროდა პოლონე-
ლებზე და იცავდა თავისი წერილების უიმისოდაც გამარჯვე-
ბულს რუსეთის სამყაროს. დაარქვეს კიდეც ხუმრობით: „რუ-
სეთის სამყაროს ერთგული მცველი“.

აღელვებული პოლმა რომ დამარცხდა, კატკოვმა დაიწყო
ყოველგან ძებნა „სეპარატიზმისა“.

კატკოვს ტფილისში ჰყავდა ერთი კორესპონდენტი ბ-ნი
რიჟოვი, რომელიც ყოველ კვირას უგზავნიდა ტფილისიდან
წერილებს, კორესპონდენციებს გაზეთში დასაბეჭდად. ამ წე-
რილებში ბ-ნი რიჟოვი წაღმა-უკუღმა მოუთხრობდა „მოსკოვის
უწყებების“ მკითხველებს კავკასიის საქმეებს. რასაკვირველია,
ამ წერილებში ყოველთვის ბანს აძლევდა გაზეთის მიმართუ-
ლებას და ყოველთვის ყოველნაირი ინსინუაციებით ავსებდა
თავის აჭია-ბაჭია წერილებსა. ერთხელ ერთს წერილში მოსდგა
„საქართველოს“ და „ქართველებს“: აგერ ერთი პარტია გაჩნ-

დაო, „ყრმა საქართველო“ („Молодая Грузія“), ამ პარტიას,
ანუ ამ საიდუმლო საზოგადოებას, როგორაც მეორე საზო-
გადოებას, „ყრმა სომხეთს“ („Молодая Армения“), სურვილი
აქვს საქართველო და სომხეთი გაანთავისუფლოსო, და ამის-
თანა ზღაპრები... რასაკვირველია, ამ წერილს არავინ არ მია-
ქცია ყურადღება, რადგანაც ყველა იცნობდა, ამისი დამწერი
რა შვილიც იყო... მაგრამ თვითონ კატკოვმა ბ-ნი რიჟოვის
აჭია-ბაჭია სიმართლედ მიიღო და ვნახოთ, რომ ერთხელ კი-
დეცა მოსდგა „საქართველოს“ და „ქართველებს“ ერთს თა-
ვის გაგრძელებულს „მოწინავე წერილში“: ცეცხლი და მეხი
ჩვენ დაგვიმინა. აგერ კავკასიაში „ქართული სეპარატიზმი“
გაჩნდაო, აგერ ქართველები პოლონელების კვალს მისდევნო...
ამის დასამტკიცებლად ვინ იცის რა და რა ზღაპარი არ მოჰყავ-
და. სხვათა-შორის, დაჰკრა ბუკი: ტფილისის გუბერნიის თა-
ვად-აზნაურობის წინამძღოლი ჰბედავს და „ქართველი“ თავად-
აზნაურობის წინამძღოლად იწერება და იწოდებო! „ქართვე-
ლი“ რას ნიშნავსო, საქართველო რას მიქვიაო!.. ვიცით,
რომ არის კავკასიაში „ტფილისის გუბერნია“, არის კიდეც
„ქუთაისის გუბერნია“, როგორც ერევნისა ან ბაქოს გუბერ-
ნიები, და „საქართველო“ რომელია ან სად არის, არც ვიცით
და არცა სუფევს არსადაო. „ქართველი“ რას ნიშნავსო? ვი-
ცით, რომ არიან კავკასიაში „ტფილისის გუბერნიის მცხოვ-
რებნი“, „ქუთაისის გუბერნიის მცხოვრებნი და „ქართველი“
ვინ არიან, არც ვიცით და არც არიან არსადა ჩვენს იმპერია-
შიო... როგორ აძლევს მთავრობა ბ-ნ ყიფიანს ნებას „საქარ-

თველოს თავად-აზნაურობის მარშლად“ იწოდებოდეს? ჩემი მოვალეობა არისო ავუხილო თვალი მთავრობას და მოვთხოვო, რომ ახლავე შიგ ძირში მოსპოს „ქართული სეპარატიზმიო“ („уничтожить въ корнѣ“).

ამ ახირებულს კატკოვის ცეცხლსა და მეხს დიმიტრი ყიფიანმა უპასუხა დაწვრილებითის და დალაგებითის წერილით, რომელიც, როგორც მახსოვს, იყო დაბეჭდილი გაზეთ „С. Петербургскія Вѣдомости“-ში. ქართული „სეპარატიზმი“ ბ-ნ

32

კატკოვს სიზმარში მოსჩვენებია და ნამდვილად კი ქართველნი ყოველთვის ყოფილან და დღესაც არიან უერთგულესნი ყმანი რუსეთის ტახტისა. ქართველებს არა თუ არასოდეს იმისთანა არა დაგვიშავებია-რა, რომ ქართველის სახელი გასაქრობი იყოს და საქართველოს სახელი გასაწყვეტი, არამედ ყოველთვის რუსეთის ხელმწიფისათვის სისხლი დაგვიღვრია და მტერთან ბრძოლაში ყოველთვის პირველ რაზმში გვიბრძვია... „საქართველო“ სუფევს და არც გაჰქრება, როგორც არ გაჰქრა ოც და ორი საუკუნის განმავლობაში მრავალ მტერთან მუდმივსა და განუწყვეტელ ბრძოლაშიო...

ამ პოლემიკაში რომ გამარჯვებული დიმიტრი ყიფიანი დარჩა, იქიდან სჩანს, რომ შემდგომ ამისა მალე მოუხდა პეტერბურგში მისვლა. პეტერბურგში წარსდგა ხელმწიფე იმპერატორის ალექსანდრე II-ს წინაშე, ვითარცა „საქართველოს თავად-აზნაურობის გუბერნიის მარშალი“. იმპერატორმა კარგადაც მიიღო, ხელიც ჩამოართვა და უბრძანა: „საქართველო გულით მიყვარსო“ („люблю Грузію сердечно“), „ქართველი თავად-აზნაურობის ერთგულობა ჩემი და ჩემი ტახტისა ყოველთვის მრწამდა და მრწამსო“ და „მოხარული ვარ შენი ნახვისა, როგორც სახელოვანი ქართველი თავად-აზნაურობის წინამძღოლისაო“ (добрлестнаго грузинскаго дворянства).

იმის ნიშნად, რომ საქართველოსაც სწყალობდა და საქართველოს თავად-აზნაურობის წინამძღოლისაც კმაყოფილი დარჩა, უბოძა დიმიტრი ყიფიანს შემდგომ ამისა ორდენი წმ. ვლადიმირის მეორე ხარისხისა, რომელიც დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკისათვის დიდი დაჯილდოება იყო...

XI

მარშლობის დროს ორი უსიამოვნება მოუვიდა.

იყო ერთი კახელი მებატონე, თ. დ. ა – ი, დიდი ხნიდან კარგი მეგობარი დ. ყიფიანისა. შვილმა იმისმა შეირთო მოს-

33

კოვში ერთი მდიდარი ვაჭრის ქალი და მზითვად აიღო სამოცათას თუმნამდინ ნაღდი ფული (600.000 მან.). დ. ა – ი კარგი ადგილ-მამულის პატრონი იყო და მისი კარდანახის ვენახები და ზვრები პირველთაგანი იყვნენ კახეთში. მაგრამ ვალები დაედო, სხვათა შორის, სახელმწიფო ვალი და აგრედვე ერთი

მოსკოველი ვაჭრისა, გიორგი ფორაქოვისა, ემართა სამი ათას თუმნამდინ (30,000 მან.). როდესაც ხელ-მოკლედ იყვნენ ა – ნი, მოადგა მოსკოველი ვაჭარი ფორაქოვი, უპირებდა საჩივარს, ემუქრებოდა ტორგით ადგილ-მამულის და ზვრების გაყიდვას. მომართა დ. ა – მა დიმიტრი ყიფიანს, ვითარცა მეგობარს და აგრედვე ვითარცა თავად-აზნაურობის წინამძღოლსა: მიშველე, ვიღუპებიო.

დაიბარა დიმიტრი ყიფიანმა ილარიონ ფორაქოვი (რომლის ხელში იყო გადმოსული ა – ის ვექსილები და რომელსაც იცნობდა), რადგანაც, თუმცა შორეულად, დამოყვრებული იყო დიმიტრი. ყიფიანთან: იმისი ქალი ჰყავდა ცოლად ერთს დიმიტრი ყიფიანის ნათესავს.

ფორაქოვმა თავდაპირველად გადაჭრილი უარი სთქვა ედდროვებინა ა – ისათვის. დ. ყიფიანმა იცოდა, რომ ადგილ-მამული და ვენახები ა – ებისა ბევრად მეტი ღირდა იმაზედა, რაც ფორაქოვისა ემართათ, და უთხრა:

– გამლევ ჩემ სიტყვას, რომ ერთი წელიწადი რომ ადროვო, შეიძლებენ შენი ვალის გადახდასაო...

– რაკი შენ სიტყვას მამლევ, დიად ვადროვებ ორ წელიწადსაც, მხოლოდ იმ პირობითა, თუ თავდებად დაუდგებიო.

დაუდგა თავდებადი ა – სა ორი წლის განმავლობაში დანარჩენიც, რაც ებადათ, ხელიდან გამოეცალათ (კარდანახის პატრონად გახდა კნ. ნაპოლეონ ამატუნი) და ფორაქოვის ვალი, რომელიც ავიდა ოთხი ათას თუმნამდინ (40,000 მან.), მთლად დიმიტრი ყიფიანს დაედო. უნდა გაესტუმრებინა ეს ვალი ამისათვის, რაც კი ადგილ-მამული ჰქონდა, იძულებული შეიქნა საადგილ-მამულო ბანკებში დაეგირავებინა და ფორაქოვი ამნაირად დაეკმაყოფილებინა.

34

თავის მხრით ა – ს თუმცა უჩივლა, მაგრამ რაღას გადახდევინებდა...

„თავდებად დავუდექი ა – სა იმიტომ, რომ მომმართეს, ვითარცა თავად-აზნაურობის წინამძღოლსა. წინამძღოლი უნდა იყოს თავად-აზნაურობისა და თვითო ყოველი თავად-აზნაურის მოსარჩლე და დამცველიო, – ამბობდა ხშირად დიმიტრი ყიფიანი: – რომ არ დავმდგარიყავ იმათ თავდებად, ფორაქოვი ყოველისფერს ტორგით გაუყიდდა, სამი ათასი თუმნისათვის ათი ან იქნება ოცი ათასი თუმნის საღირალი ადგილ-მამული ტორგით გაეყიდებოდათ ა – სა და იტყოდნენ: რის მარშალია დიმიტრი ყიფიანიო, რომ არ უშველა ა – სა და ყელი გამოაჭრევინა ფორაქოვს იმათთვისო. თუ თვითონ თავისივე ხელით გამოიჭრეს ყელი და მეც ამნაირად დამწვეს, რა გაეწყობა! მე ჩემი მოვალეობა ავასრულე და მხოლოდ იმასა ვწუხ, რომ მოვტყუვდიო“.

კიდევ ერთი დიდი უსიამოვნება დაადგა. სამეგრელოს მთავრინასთან (ზოგიერთი დარბაისლების მიზეზით) უთანხმოება მოუვიდა და აეშალნენ ერთმანეთსა. შემდგომ ამისა, დიმიტრი ყიფიანმა შეიტანა ქუთაისის ოლქის სასამართლოში საჩივრები სამეგრელოს მთავარზედა, ანუ კნიაზ მინგრელსკიზედა, მაგრამ სუყველა საჩივრები წააგო. კნ. მინგრელსკიმ თავის მხრით უჩი-

ვლა დიმიტრი ყიფიანს ტფილისის ოლქის სასამართლოში 114 ათასი მანეთი (თერთმეტი ათას ოთხასი თუმანი). დიმ. ყიფიანმა თვითონ ილაპარაკა პირველ ინსტანციაში და მოიგო საქმე (იჯდნენ სასამართლოში: თ. ნ. ჭავჭავაძე და განსვენებულნი: ტერლუკასოვი და სტეფანოვი); მაგრამ კნ. მინგრელსკის ვეჟილუმმა ი. ი. პოლტარაცკიმ და კ. ნ. რეიტერმა გადაიტანეს საქმე პალატაში. პალატაში დიმ. ყიფიანმა დააყენა თავის ვეჟილად უკეთესი იმ დროს ტფილისელ ადვოკატთაგანი: მ. ა. ბენკენდორფი. პალატამ დაადო დიმიტრი ყიფიანს 100 ათას მანეთამდინ (ათი ათას თუმნამდინ) კნ. მინგრელსკის სასარგებლოდ.

შემდგომ ოციოდე წლისა კნ. მინგრელსკი შეურიგდა დიმ. ყიფიანს და ისპონლიტელნი ლისტო უთავაზა დიმიტრი

35

ყიფიანის მეუღლეს და დაჰპირდა ის ფულიც, რომელიც ოცი წლის განმავლობაში ლისტით გადაჰხდა დიმ. ყიფიანს, დაებრუნებინა...

შერიგება კნ. მინგრელსკისა და დიმ. ყიფიანისა ამნაირად მოხდა: სამეგრელოში მოუხდა მოსვლა კნ. მინგრელსკის საქმეებისათვის დეისტვ. სტ. სოვეტნიკს სმირნოვს, რომელმაც, როდესაც გაიცნო ყოველისფერი საქმეები ოპეკისა და კნ. მინგრელსკისა, ცხადად დაინახა, რომ დიმ. ყიფიანი იყო ყოველისფერით მართალი კნ. მინგრელსკის წინაშე და არა თუ არასფერში არ იყო გასამტყუნარი, არამედ ყოველისფერი საქმე კნ. მინგრელსკისა დღესაც იმ გზით უნდა წაყვანილიყო, რა გზითაც დიმ. ყიფიანს მიჰყავდა. განგებ დიმ. ყიფიანის გასაცნობად და პატივ საცემად მოვიდა დიმ. ყიფიანთან პირდაპირ ქვიმხეთში. როდესაც დაბრუნდა პეტერბურგში, გადაჭრილად გამოუცხადა თვითონ კნ. მინგრელსკის და ვისაც იმისათვის გული სტკივოდა, რომ დიმ. ყიფიანისთანა ერთგული და პატიოსანი მზრუნველი და მოღვაწე არცა ჰყოლია არავინ კნ. მინგრელსკისა და არც შეიძლება იშოვოსო. დაიბარეს დიმ. ყიფიანი პეტერბურგში. გრაფმა მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვმა, რომელიც დიდი მეგობარი იყო დიმ. ყიფიანისა, შეარიგა კნ. მინგრელსკისთან. გრაფი ადლერბერგი და იმისი მეუღლე (სიმამრი და სიდედრი კნ. მინგრელსკისა), მინისტრი ლივენი (იმათი მეგობარი) და სხვ. აღტაცებულნი იყვნენ დიმ. ყიფიანის ჭკუითა, გონიერებით, პატიოსნებით და გონიერი რჩევით, როდესაც რჩევას ჰკითხავდნენ...

თავად-აზნაურობის წინამძღოლად დაჰყო ექვსი წელიწადი. შემდგომ აღარ ისურვა მარშლობა, და ამორჩეულ იქმნა თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილი (გენერალ ლეიტენანტი).

დიმიტრი ყიფიანი დაბინავდა ისევ თავის საყვარელ ქვიმხეთში. შეუდგა შექსპირის „შეილოქის“ თარგმნასა, დაიწყო ქართული გრამატიკის შედგენა, მოჰკიდა ხელი ლათინური ენის სწავლასა. აგრედვე დაიწყო რუსულად წერა თავისი მონაგონებისა (Записки и воспоминания), რომელიც დაიბეჭდა რუ-

სულ ჟურნალში: „Русская Старина“. ამას გარდა უვლიდა თავის ადგილ-მამულსა, ვენახებსა და ზვარსა. ღვინო მშვენიერი მოჰყავდა.

XII

შემოიღეს ტფილისში სამოქალაქო თვით-მმართველობა, პირველად იყო ამორჩევა ახალი წესის რიგით ქალაქის თავისა. დიმიტრი ყიფიანი მშვიდობიანად მუშაობდა ქვიშხეთში, როდესაც მოუვიდა ამბავი ნიკო ნიკოლაძისაგან და კონსტანტინე ბებუთოვისაგან, რომ ჰსურთ ქალაქის თავად ამოირჩიონ. ტფილისში იყო უწინ ერთი ქალაქის თავად ნამყოფი – გენერალი იერემია არწრუნი, რომელსაც ჰყავდა თავისი პარტია. აქ უნდა ვთქვა, რომ ქალაქის თავად მანამდინ არასოდეს არ ყოფილა ქართველი. სამოც და თორმეტ ხმოსანთა შორის სამოცამდინ იყო სომეხი და ათიოდ-თორმეტიოდე ქართველი, რუსი და სხვ. – უყარეს კენჭი იმ დროს იქ დამსწრეს არწრუნს და დიმიტრი ყიფიანს, იმ დროს თავის კაბინეტში მშვიდობიანად მყოფსა. დიმიტრი ყიფიანმა არც კი იცოდა, რომ იმისმა, მომხრეებმა ცენზიც კი მოუხერხეს.

ამორჩეული შეიქმნა დიმიტრი ყიფიანი.

შემდგომ ორი თუ სამი თვისა, როცა ნახეს ხმოსნებმა თუ რა შეეძინა ქალაქს დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევით, გადაწყვიტეს ნიკ. იაგ. ზუბალოვის, ნიკ. ნიკოლაძის, კოსტ. ბებუთოვის და სხვათა წინადადებით, ერთხმად სამასი თუმნის მაგივრად შვიდასი თუმანი დაენიშნათ ჯამაგირად.

დაჰყო ქალაქის თავად (კარგად აღარ მახსოვს) ორი თუ სამი წელიწადი. უკანასკნელ დროს, სამი თუ ოთხი თვე რომ დარჩა ახალ არჩევანდინ, ერთი პატარა ამბავი მოხდა ქალაქის საბჭოში, რომელიც იყო მიზეზი, რომ უმეტესი ნაწილი ხმოსნებისა ერთხმად დიდი წინააღმდეგი შეიქნა დიმ. ყიფიანისა და მეორედ აღარ ამოირჩიეს ქალაქის თავად.

37

მანამ ამ ამბავს ვიტყოდე, უნდა ორიოდე სიტყვა ვთქვა, თუ რა ნაირად უყურებდა დიმიტრი ყიფიანი ზოგიერთს ნაციონალურს საგანს (національніе вопросы).

ვინც იცნობდა დიმიტრი ყიფიანს, დამემოწმება, რომ ყოველთვის დიდი მომხრე იყო ერთა-მშობისა, თანხმობისა და ერთობისა და რაც შეეხება სომეხთა, ყოველთვის იმ აზრისა იყო, რომ ქართველნი და სომეხნი ღვიძლი ძმანი ვართ და ძმურად უნდა ვეპყრობოდეთ ერთმანეთსაო. გულით უხაროდა, მაგალითად, როდესაც ერთს სოფლის საზოგადოებაში, რომელიც სულ ქართველებიდან იყო შემდგარი და სომეხი ორი თუ სამი კომლი მეტი არ იყო, მამასახლისად სომეხი ამოირჩიეს. ამ ამბავს სიამოვნებით და კმაყოფილებით უამბობდა ხოლმე სუყველას, როდესაც ჩამოვარდებოდა ლაპარაკი საქართველოს სხვა-და-სხვა ტომის ხალხზედ. დიმ. ყიფიანი ამტკიცებდა, რომ ქართველი ხალხი ყოველთვის ძმურად უყურებდა სომეხთა. ამის დასამ-

ტკიცებლად მოჰყავდა მაგალითები აწმყოდანაც და წარსულიდანაც. იმის პიროვნულ კერძო ცხოვრებიდანაც კი ცხადად სჩანდა, რომ გარჩევა არ ჰქონია ქართველთა და სომეხთა შორის: პირველი და უკეთესი იმისი მეგობარი, ყრმობიდან უკანასკნელ დღემდინ, უმახლობელესი ამხანაგი და მეგობარი, ზაქარია სტეფანეს ძე ავთანდილაშვილი, იყო სომეხი. ერთი კიდევ ძალიან კარგი მეგობარი დიმ. ყიფიანისა, დოქტორი ამიროვი, იყო სომეხი.

ერთი კაცი, რომელიც სულით და გულით უყვარდა დიმ. ყიფიანს და რომელსაც დიმ. ყიფიანიც სულით და გულით უყვარდა, კნ. ვასილ ოსეფიჩ ბებუთოვი, იყო სომეხი... გარდა ამისა ერთი შვილი მოანათვლინა სომეხს, იმავე ვას. ბებუთოვს, კიდევ ერთი შვილი (ჩემი და ელენე) მოანათვლინა აგრედვე სომეხს, მარია პავლოვნა ბაშინჯაღელის ქალს (რომელიც შემდგომ შეირთო ინჟინერმა ფონ-დერ-ნონემ), ჩვენი, ესე იგი, დიმ. ყიფიანის შვილების გამდელი იყო ერთი დუშელი დედა-კაცი – ანიკა, რომელიც, სანამ ცოცხალი იყო, არ მოშორებია ჩვენს ოჯახს, სომეხი იყო.

38

ერთი სიტყვით, ვინც იცნობდა დიმ. ყიფიანს, დამემოწმება, რომ თავის დღეში აზრადაც არა ჰქონია გარჩევა ქართველისა და სომხისა.

არ იცოდა გარჩევა ქართველისა და სომხისა იმიტომ, რომ სისხლით და ხორციით, სულით და გულით იყო ნამდვილი ქართველი, საქართველოს ნამდვილი შვილი, ერთგული შვილი მამულისა და სამშობლოსი.

და რომ ნამდვილსა და კარგს ქართველს გარჩევა არ სცოდნია ქართველისა და სომხისა, ამის დასამტკიცებლად გავიხსენოთ თამარ მეფის დიდებული დრო, როცა მოღვაწეობდნენ უწარჩინებულესნი სარდლები ზაქარია და იოანე მხარგძელნი, ორივე სომეხი.

ამ ორი სომეხისთანა საქართველოს ბევრი არა ჰყოლია ერთგული შვილი და ჩვენს წარსულში ბევრი არ მოიპოვება ამ ორი სომეხისთანა დამამშვენებელი ჩვენის მამულისა, ჩვენის ისტორიისა... რომელია ჩვენს მეფეთა და ჩვენს სპასალართა შორის ამ ორ მხარ-გრძელზედ უკეთესი საქართველოს შვილი?!

დიმ. ყიფიანი ამბობდა ხშირად, რომ ქართველი იმას კი არა ჰქვიან, ვინც ქართულს ლაპარაკობს და მართლ-მადიდებელი სარწმუნოებისა არისო: რამდენია იმისთანა, რომ ქართულსაც ლაპარაკობს, მართლ-მადიდებელი სარწმუნოებისაც არის, მაგრამ ქართველად არ ჩაითვლება, ქართველის სახელის ღირსი არ არის, რადგანაც, მაგალითად, ამ ორი მხარ-გრძელის სახელიც თავის დღეში არ გაუგონია... განა ქართველის სახელის ღირსია იმისთანა კაცი, რომელმაც არ იცის თამარი ვინ იყო და რა იყო, შოთას თხზულებისა ერთი სტრიქონიც არ წაუკითხავს?

დიმ. ყიფიანი ამბობდა, რომ ქართველი ჰქვიან საქართველოს შვილსა. იმიტომ სარგის და ზაქარია მხარ-გრძელნი, სჯუ-

ლით თუმცა სომეხნი, ყოვლისფრით ნამდვილი ქართველნი იყვნენ. დღეს საქართველოს შვილად მიმაჩნია ვას. ოს. ბებუთო-

ვი⁸⁾, მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვი, ზაქ. სტ. ავთანდილაშვილი; ქართველებად მიმაჩნია სუყველა ქობულეთისა, აჭარის და შავშეთის მცხოვრებნიო, თუმცა სჯულით მაჰმადიანნი არიანო. ქართველნი – ზოგნი (უმეტესი ნაწილი) მართლ-მადიდებელნი არიანო, ზოგნი – ფრანგის სარწმუნოებისა, ზოგნი სომეხთა სარწმუნოებისა, ზოგნი – მაჰმადიანნი. სწორედ ამ აზრით სავსე იყო, დიმ. ყიფიანს გარდა, ერთი კიდევ შესანიშნავი და დიდად პატივსაცემი ქართველი, ერთი უკეთესთაგანი საქართველოს შვილი, თ. გრიგოლ გურიელი.

ახლა, მოგიტხრობთ იმ ეპიზოდსა, რომელიც მოხდა ქალაქის საბჭოს სხდომაში, სამი და ოთხი თვით წინ ახალ კენჭის-ყრამდინ, რომელიც, როგორც ზემოდა ვთქვი, იყო მიზეზი, რომ უმეტესი ნაწილი ხმოსნებისა, ე. ი. სომეხნი, დიდი წინააღმდეგნი შეიქნენ დიმ. ყიფიანისა და მეორე ამორჩევაში აღარ ამოირჩიეს.

ერთი ახალი ხმოსანი უნდა დაეფიცებინათ. სამოქალაქო წესდების ძალით, ფიცი უნდა მომხდარიყო ქალაქის საბჭოს სხდომაში ქალაქის თავის თანა-დასწრებით – დასაფიცებელი ხმოსანი იყო სომეხი, სომეხთა მღვდელს უნდა დაეფიცებინა. დაიწყო ხმოსანმა ფიცის თქმა სომხურად. დიმიტრი ყიფიანმა, რომლისაგანაც მაქვს გაგონილი ეს ამბავი, გააჩერა და უთხრა: რადგანაც კანონის ძალით მე უნდა დავესწრო თქვენს ფიცის-თქმასა და რადგანაც მე სომხური არ მესმისო, ამიტომ გთხოვთ ან რუსულად თქვათ ფიცი, რადგანაც ქალაქის საბჭოში ყველანი რუსულ ენას ვხმარობთო, ან ქართულად, რადგანაც ეს ქალაქი საქართველოს დედა-ქალაქიაო. „ფიქრშიაც არა მქონია მეწყენინებინა რამე სომეხთათვის, ან იმათი ნაციონალური გრძნობისათვის და კიდევაც მეგონა, რომ სომეხი ყმაწვილი-კა-

---

⁸⁾ განსვენებული ვას. იოსების ძე ბებუთოვი მშვენივრად ლაპარაკობდა ქართულს და მშვენივრად სწერდა ქართულად. იქნება ბევრმა არ იცოდეს, რომ, სხვათა შორის, პოეტი იყო. მე მქონდა ხელში პრინცესა სალომე მიურატისაგან ჩემდა მოცემული ვას. ბებუთოვის შენახული ქართულად მშვენიერი ლექსები: მისალმება სამეგრელოს მთავრის დავითისადმი, ვას. ბებუთოვის საკუთარი ხელით დაწერილი...

ცი აასრულებდა ჩემს თხოვნას, რადგანაც მრავალი სომეხი (მაგალითად: გორელები, დუშელეები), რომელთაც სომხური არ იციან, ლოცვას და აღსარებას ქართულად ამბობენო. რომ მცოდნოდა ამ ჩემი მშვიდობიანი თხოვნიდან რა გამოვიდოდა, ჩემს დღეში არ ვიფიქრებდი და არ მოვთხოვდი ყმაწვილ-კაცს ფიცი რუსულად ან ქართულად ეთქვაო“, – ამბობდა შემდეგში დიმიტრი ყიფიანი.

სომეხმა მღვდელმა ძალიან გაცხარებით და ამაღლებული ხმით უპასუხა დიმ. ყიფიანს, რომ ნებას არ მიცემ ამ ყმაწვილს

რუსულად ან „თქვენს ქართულს ენაზედ“⁹⁾ დაიფიცოს და არ დავანებებ სამთხვეველად არც სახარებას, არც ჯვარსაო. დიმ. ყიფიანმა, – რომელსაც ამის შემდეგ სულით და გულით სანანებლად გაუხდა, მაგრამ მაშინ მღვდლის გაცხარებულმა პა-სუხმა ააჩქარა ესეცა, – უთხრა: „მეც არ მივცემ ნებასა ფიცი იმ ენაზედ სთქვას, რომელიც მე არ მესმისო“ („на непонятномъ мнѣ языкѣ“).

სომეხი მღვდელი ადგა და გავიდა კარში. დასაფიცებელი ყმაწვილი-კაცი თან გაჰყვა. წამოდგნენ ხმოსანი სომეხნი, ვინც იყვნენ, (ესე იგი უმეტესი ნაწილი) და ყაყანით გავიდნენ. კარში...

ეს დიმ. ყიფიანს საშინლად ეწყინა... მერმე ყოველთვის ამბობდა: „როგორ იფიქრესო, რომ მე იმათი ნაციონალური გრძნობის საწყენი რაიმე მინდოდა მექნა ან მეთქვაო, მე, ქართველსა, ქალაქის თავად თვით სომხების ამორჩეულსა“... მოიხსნა ქალაქის თავის ძეწკვი, დასდვა სტოლზედ და გავიდა თითონაც ქალაქის საბჭოდან; იმავე დღეს მოსწერა სამოქალაქო გამგეობას – სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო აღარ შემიძლიან ჩემი თანამდებობის აღსრულებაო. მას აქედ ქალაქის გამგეობაში აღარ მისულა და ახალი კენჭის-ყრა რომ მოხდა, კენჭი ისე უყარეს, რომ არც კი იცოდა. რა თქმა უნდა, რაღას გაათეთრებდნენ შემდგომ იმისა, რაც მოხდა.

---

⁹⁾ „на русскомъ или на вашемъ грузинскомъ языкѣ“...

თუმცა მართო იმას უყარეს კენჭი, თუმცა სხვა კანდიდატი ჯერ არავინა ჰყავდათ მხედველობაში, მაგრამ მაინც გააშავეს...

მერე ძალიან გაძნელდა ქალაქის თავის ამორჩევა, მგონია ორი თუ სამი თვე მოუხდნენ კანდიდატის ძებნასა და, ბოლოს, როგორც იყო, ამოირჩიეს ქალაქის თავად მატინოვი.

დიმ. ყიფიანი აპირებდა ამ საგანზედ დაეწერა და საქვეყნოდ გამოეთქვა თავისი აზრები და ხშირად ამბობდა, ისე არაფერი არ მაწუხებს, როგორც ერთი ფიქრი: იქნება მართლა დღესაც ჰგონიათ სომხებსა, რომ მე ნაციონალური გრძნობის საწყენი რაიმე მინდოდა მექნა, იქნება მართლა ფიქრობენ, რომ წინააღმდეგი ვიყო იმ ერისა, რომელმაც – სხვა არა იყოსრა – შესძინა საქართველოს სარგის და ზაქარია მხარგრძელნი, ვასილ ბებუთოვი, მოსე არლუთაშვილი, მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვი, იმ ერისა, რომელიც ყოველთვის ქართველთა ღვიძლი ძმა ყოფილაო...

რადგანაც მოულოდნელად მტერმა მოუსპო სიცოცხლე, ამ საგანზედ ვერ მოასწრო დაეწერა, რაც უნდოდა. მე ჩემს მოვალეობად ჩავთვალე დღეს საქვეყნოდ გამომეთქვა, რაც მამიჩემის პირიდან გაგონილი მქონდა...

ბედნიერი ვიქმნები, თუ შვილის მოვალეობა ამით, როგორც შევიძელი, ადვასრულე.

როდესაც დაეთხოვა ქალაქის თავის თანამდებობას, დაბრუნდა ქვიშხეთში... შეუდგა ისევე, ნამდვილად როგორც ცინცინატი, მიწის მუშაობას, ვენახების გაშენებას და სალიტერატურო შრომას.

მახსოვს, თავისუფალ დროს რა სიამოვნებით კითხულობდა მაშინ ბ-ნ გ. დ. ქართველიშვილისაგან მშვენივრად გამოცემულს „ვეფხის ტყაოსანს“...

გავიდა ერთი თუ ორი წელიწადი... გარდაიცვალა ქუთაისში თ. ნესტორ წერეთელი. სამი წლის წინად იმერეთის ახალ-

42

თავობას („ინტელიგენციას“) თავი გადადებული ჰქონდა ნესტორ წერეთლის მაგივრად ამოერჩიათ მარშლად ნასწავლი და განათლებული კაცი. მარშლად გვინდოდა თ. სვიმონ წერეთელი, მაგრამ ნესტორ წერეთლის პარტიამ გვაჯობა.

ნესტორ წერეთლის გადაცვალების შემდგომ დაიბადა იმერეთის თავად-აზნაურობაში აზრი დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევისა...

ამოირჩიეს ერთხმად...

იმისი მარშლად ამორჩევის რამდენსამე დღეს უკან მოხდა დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის მობრძანება საქართველოში. დიმიტრი ყიფიანი, ვითარცა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლი, დახვდა დიდ მთავარს ბათუმში და გააცილა ტფილისის გუბერნიის საზღვრამდინ. მერე რა მოხდა და რანაირად ამის დაწვრილებით მოთხრობა ამ ჟამად შეუძლებელია.

ნ. ყიფიანი